

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка**

Ірина Гудзеляк

ОСНОВИ ДЕМОГРАФІЇ

**навчально-методичний посібник
для самостійної роботи студентів**

Львів 2013

Гудзеляк І. І. Основи демографії: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів напряму підготовки 6.040104 – географія, спеціальності 7.070502 – економічна і соціальна географія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 81с.

Науковий редактор д.г.н., професор Шаблій О. І.

Рекомендовано до друку
Вченою радою географічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 5 від 22. 05. 2013 р.

© Гудзеляк І.І., 2013
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2013

ЗМІСТ

Передмова	4
Структура навчальної дисципліни	5
Оцінювання результатів роботи студентів з курсу “Основи демографії”	6
Індивідуальне науково-дослідне завдання	7
Методичні вказівки до виконання та оформлення індивідуального завдання	8
Програма навчальної дисципліни	9
Рекомендована література	14
Лекції	19
Змістовий модуль 1	19
Тема 1. Загальні питання теорії демографії	19
Тема 2. Історія становлення демографії	22
Тема 3. Джерела демографічної інформації	24
Тема 4. Демографічний аналіз	26
Тема 5. Кількість і структура населення	28
Змістовий модуль 2	34
Тема 6. Народжуваність і репродуктивна поведінка	34
Тема 7. Смертність і тривалість життя населення	37
Тема 8. Шлюб і сім'я	41
Тема 9. Історичні типи відтворення населення	44
Тема 10. Міграції населення	48
Тема 11. Демографічна ситуація в Україні	52
Тема 12. Демографічна політика. Демографічна безпека держави	54
Тема 13. Розв'язування демографічних задач	59
Тести	62

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна “Основи демографії” вивчається студентами третього курсу денної і заочної форми навчання, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра за напрямом підготовки географія.

Завдання курсу – ознайомити студентів з теоретичними основами демографії, вивчити методику демографічного аналізу та інтерпретації результатів соціально-демографічних обстежень, опанувати навички демографічного картографування, здобути знання про сучасні демографічні тенденції у світі та Україні, головні засади демографічної політики окремих країн.

На заняттях з основ демографії студенти опановують способи отримання демографічної статистики, вчать аналізувати її, розраховувати демографічні коефіцієнти, відображати їх у формі графічних та картографічних моделей, аналізувати демографічні тенденції, обґрунтовувати взаємозв'язки між демографічними процесами та структурами, пояснювати демографічну поведінку (репродуктивну, міграційну, шлюбну) з урахуванням соціально-економічної ситуації та культурно-цивілізаційних чинників, здійснювати наукові узагальнення на підставі емпіричних даних та головних теоретичних постулатів демографії, описувати демографічну ситуацію у будь-якому регіоні, виявляти головні демографічні проблеми і пропонувати заходи для їх подолання, розв'язувати демографічні задачі.

Знання з основ демографії розширяють науковий кругозір студентів, сформулюють уявлення про сучасні демографічні процеси і явища, їхній вплив на економічну, соціальну та політичну сфери суспільства; можуть використовуватися при вивченні інших курсів гуманітарного блоку і є необхідними у майбутній професійній діяльності.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Лекції

№	Теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Теорія та історія демографії. Кількість населення.		
1.	Загальні питання теорії демографії.	2
2.	Історія становлення демографії.	2
3.	Джерела демографічної інформації.	4
4.	Демографічний аналіз.	2
5.	Кількість і структура населення.	4
Змістовий модуль 2. Демографічні процеси. Демографічна ситуація в Україні.		
6.	Народжуваність і репродуктивна поведінка.	4
7.	Смертність і тривалість життя населення.	4
8.	Шлюб і сім'я.	2
9.	Історичні типи відтворення населення.	2
10.	Міграції населення.	2
11.	Демографічна ситуація в Україні.	4
12.	Демографічна політика. Демографічна безпека держави.	2
13.	Розв'язування демографічних задач.	2
	Всього	36

Самостійна робота

№	Теми	Кількість годин
	Підготовка до аудиторних занять	20
	Самостійне опрацювання окремих тем	34
	Індивідуальна науково-дослідна робота	18
	Разом	72

**ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З КУРСУ “ОСНОВИ ДЕМОГРАФІЇ”**

Структура курсу		Вид навчальної діяльності, максимальна кількість балів		Сума балів
		Виконання самостійної роботи	Письмове опитування	
Модуль 1	Тема 1	2	15	32
	Тема 2	4		
	Тема 3	3		
	Тема 4	2		
	Тема 5	6		
Модуль 2	Тема 6	5	15	50
	Тема 7	4		
	Тема 8	4		
	Тема 9	4		
	Тема 10	5		
	Тема 11	4		
	Тема 12	5		
Тема 13	4			
Індивідуальна науково-дослідна робота		18		18
Сума балів		70	30	100

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ
на тему
“ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ... ОБЛАСТІ”
(на вибір студента)

Мета. Опанувати головні способи самостійного пошуку інформації про населення окремих регіонів, засвоїти методику комплексної характеристики демографічної ситуації, сформувати навички письмового аналізу статистичних, літературних і картографічних джерел, графічного і картографічного відображення демографічних параметрів.

Завдання. Зібрати статистичний матеріал та опрацювати інші джерела, здійснити розрахунки демографічних коефіцієнтів, побудувати динамічні таблиці, графіки, діаграми, картосхеми, сформулювати узагальнення й висновки. За наведеним планом охарактеризувати демографічну ситуацію в одній з областей України. Здійснити порівняння з середньо українськими тенденціями. Виявити проблеми демографічного розвитку регіону.

План

1. Аналіз динаміки кількості населення.
2. Вікова та статева структура населення. Проблема демографічного старіння.
3. Природний рух населення: народжуваність, смертність, природний приріст, середня тривалість життя.
4. Тип відтворення населення.
5. Шлюбний і сімейний склад. Процеси шлюбності.
6. Міграції населення: види, причини і напрями.
7. Розміщення населення по території області. Відмінності у показниках щільності населення.

Висновки.

Список використаної літератури.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

1. Робота виконується на аркушах формату А4.
2. Кожен розділ починається з нової сторінки. Номер і назва розділу повинні відповідати тим, які є в плані роботи.
3. Нумерація таблиць, рисунків (у тім числі картосхем) наскрізна. Їх можна виконувати за допомогою комп'ютерних програм.
4. Всі ілюстрації і таблиці мають мати назви.
5. У тексті повинні бути посилання на таблиці та рисунки.
6. Всі показники населення області подати у вигляді динамічних таблиць. Окремі з них відобразити графічно (графіки, гістограми, віково-статеву піраміду, структурні діаграми). Провести динамічний аналіз.
7. Проаналізувати демографічну ситуацію в області станом на останній рік. Здійснити порівняння з середньоукраїнськими показниками.
8. На картосхемі показати розміщення населення, виконати серію картосхем, які ілюструють демографічні відмінності в області.
9. Якісну характеристику населення здійснювати на базі декількох джерел інформації з відповідними посиланнями в тексті.
10. Висновки повинні бути лаконічні і стосуватися кожного розділу.
11. Список використаних джерел сформувати в алфавітному порядку, в кінці – інтернет-ресурси.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теорія та історія демографії.

Кількість населення.

Тема 1. Загальні питання теорії демографії.

Населення як об'єкт демографії та інших суспільних наук. Система знань про населення та її структура: філософія, демографія, етнографія, етногеографія, географія населення, економіка населення, соціологія населення, екологія населення, генетика населення. Населення і суспільний розвиток.

Основні поняття і категорії демографії: народонаселення, населення, населений пункт, демографічний процес, демографічна структура, демографічна подія, демографічне явище, демографічний стан, демографічна ситуація, якість населення, демографічна поведінка та її різновиди. Природний, механічний та соціальний рух населення. Методи дослідження в демографії.

Система демографічних наук: теоретична демографія, описова демографія, економічна демографія, соціальна демографія, демографічна статистика, військова демографія, етнічна демографія, регіональна демографія. Прикладні демографічні дослідження: демографічне прогнозування та демографічна політика [1, с. 7–26; 2, с. 9–32].

Тема 2. Історія становлення демографії.

Історія розвитку демографії. Ранні концепції населення у працях філософів Античного світу та Давнього Китаю. Суспільно-географічні умови розвитку демографічних концепцій у Середні віки. Демографічні концепції Нового часу: погляди фізіократів та меркантилістів; мальтузіанство. Виникнення демографії у другій половині XIX ст. Напрямки демографічних досліджень у XX ст.

Історія української демографії. Розвиток демографічних поглядів у радянський період. Сучасний стан демографічних досліджень в Україні. Напрями наукових діяльності Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України імені М. Птухи. Міжнародне співробітництво у сфері демографії [1, с. 7–11; 2, с. 33–58].

Тема 3. Джерела демографічної інформації.

Основні джерела відомостей про населення. Переписи населення. Історія переписів населення у світі та Україні. Головні

принципи перепису населення. Організація перепису. Критичний момент і дата перепису. Програма перепису. Сім'я як одиниця спостереження. Особливості програми Всеукраїнського перепису населення 2001 року.

Поточний облік природного руху населення. Облік міграцій. Сучасні списки (реєстри) населення. Вибіркові обстеження населення: пробні переписи, мікропереписи, соціально-демографічні обстеження та анамнестичні опитування. Роль соціологічних методів у демографії [1, с. 27–52; 2, с. 60–77; 34].

Тема 4. Демографічний аналіз.

Демографічний аналіз як розділ демографії. Завдання демографічного аналізу. Демоетрія. Поняття демографічних сукупностей. Демографічна сітка – графічний засіб аналізу демографічних сукупностей. Демографічні сітки В. Лексіса, Р. Пресса. Суть методів поздовжнього і поперечного аналізу, їх переваги і недоліки.

Демографічні коефіцієнти, їх значення та спектр застосування. Коефіцієнти швидкості зміни населення та інтенсивності демографічних процесів. Структурні коефіцієнти.

Поняття демографічних таблиць, їх різновиди та специфіка використання.

Потенційна демографія як напрям демографічного аналізу. Життєвий потенціал населення. Фактори зміни життєвого потенціалу населення [2, с. 77–120].

Тема 5. Кількість і структура населення.

Кількість населення як демографічний показник. Людність. Наявне населення, постійне населення. Формула балансу категорій населення. Чинники формування кількості населення території. Причини депопуляції. Відносні коефіцієнти зростання і приросту населення.

Щільність населення. Способи обчислення показника щільності населення на підставі різних модифікацій людності (постійної, наявної, денної, нічної, сезонної, тимчасової) та площі території (загалом адміністративної одиниці, суходолу, не беручи до уваги площу лісу, або сільськогосподарських угідь, враховуючи лише житлову зону та ін.).

Склад населення за статтю. Чинники формування статевого складу населення: біологічна константа співвідношення статей при

народженні, статеві відмінності смертності та міграції населення. Причини виникнення статевого дисбалансу. Коефіцієнти фемінізації та маскулінізації.

Віковий склад населення. Способи групування населення за віком: повне, неповне, за демографічними поколіннями. Використання графічної побудови, гістограми, для відображення вікового складу і вікової динаміки. Коефіцієнт демографічного навантаження. Середній вік населення.

Демографічне старіння (старіння населення). Критерії і показники демографічної старості.

Методи вивчення віково-статевої структури населення. Віково-статева піраміда. Вік балансування статей. Коефіцієнт демографічного здоров'я [1, с. 53–83; 24].

Змістовий модуль 2. Демографічні процеси. Демографічна ситуація в Україні.

Тема 6. Народжуваність і репродуктивна поведінка.

Демографічне розуміння народжуваності. Людність: демографічні та медичні межі плідного віку. Індeksi Коула.

Поняття репродуктивної поведінки, установок, мотивів. Типи репродуктивної поведінки. Зовнішні індикатори репродуктивних установок. Регуляція репродуктивної поведінки особистості.

Показники народжуваності: загальний коефіцієнт народжуваності, повіковий і сумарний коефіцієнти народжуваності, коефіцієнт фертильності. Шлюбна і позашлюбна народжуваність. Принципи обчислення значення сумарного коефіцієнта народжуваності, що відповідає рівню простого відтворення населення.

Глобальні та регіональні тенденції зміни народжуваності. Сучасний рівень народжуваності в Україні та фактори, що його визначають [1, с. 118–147; 2, с. 140–164; 30].

Тема 7. Смертність і тривалість життя населення.

Поняття смертності. Історична еволюція причин та повікового рівня смертності. Екзогенна та ендогенна смертність. Чинники смертності населення на сучасному етапі: рівень життя населення, стан природного довкілля, якість охорони здоров'я, санітарна культура населення. Структура смертності за причинами смертей.

Показники смертності. Дитяча смертність, фактори її зниження. Таблиці смертності.

Середня очікувана тривалість життя населення, статеві відмінності середньої тривалості життя.

Динаміка, сучасний рівень та структура смертності населення України. Середня тривалість життя населення України та інших країн світу [1, с. 84–117; 2, с. 165–188].

Тема 8. Шлюб і сім'я.

Шлюбність і шлюбний стан. Шлюбний ринок. Джерела статистичної інформації про процеси шлюбності та розлучуваності. Види розірвання шлюбу. Овдовіння.

Шлюбна поведінка. Зміни у шлюбній поведінці населення як чинник демографічного переходу.

Сім'я та її життєвий цикл. Типологія сімей: за шлюбним станом (моногамія, полігамія: полігінія та поліандрія); за структурою (повна і неповна; проста (нуклеарна) і складна сім'я); за розміром. Фактори зміни структури та середнього розміру сім'ї. Поняття хатнього господарства (домогосподарства).

Демографічні коефіцієнти шлюбності: загальні та повікові коефіцієнти шлюбності і розлучуваності; рівень шлюбності; показник остаточної безшлюбності.

Процеси шлюбності та сімейна структура населення України [1, с. 148–178; 2, с. 189–230; 42].

Тема 9. Історичні типи відтворення населення.

Категорія відтворення населення. Сутність формаційного підходу до встановлення закономірностей відтворення населення. Концепція демографічного переходу, історичні типи відтворення населення. Головні риси архетипу, традиційного і сучасного типів відтворення населення. Демографічні переходи в історії людства. Фази демографічного переходу від традиційного до сучасного типу відтворення населення. Різновиди демографічного переходу: французький, англійський, японо-мексиканський,

Зміни демографічної поведінки людей в процесі переходу до сучасного типу відтворення населення. Наукові основи концепцій, що пояснюють зміни демографічної поведінки.

Наслідки демографічного переходу. Демографічне старіння як один із наслідків демографічного переходу. Проблеми

соціально-економічного і демографічного розвитку країн із постарілим населенням.

Кількісний аналіз режиму відтворення населення. Нетто- і бруutto-коефіцієнти відтворення [1, с. 179–200; 2, с. 121–139].

Тема 10. Міграції населення.

Міграції як просторова самоорганізація населення. Міграційний потік. Міграційна когорта. Міграційна поведінка, установка, мотивація.

Класифікація міграцій: за фактом перетину державного кордону, за часом, за причинами, за характером організації, за способом прийняття рішення про міграцію. Приживаність новоселів. Адаптація і облаштування.

Взаємозв'язок між міграцією та природним відтворенням населення.

Вплив міграції на етнокультурні процеси. Загальна схема розвитку етнічного конфлікту, спричиненого міграцією.

Показники міграції: валова міграція; сальдо міграції, загальний та спеціальний коефіцієнти рухливості [1, с. 201–225; 2, с. 231–250; 28].

Тема 11. Демографічна ситуація в Україні.

Динаміка кількості населення України. Народжуваність, смертність, природний приріст населення країни та окремих областей. Сучасна депопуляція, її причини та наслідки.

Динаміка шлюбності та розлучуваності населення України. Сімейна структура. Головні етапи міграції населення в Україні. Оцінка міграції на сучасному етапі.

Перший Всеукраїнський перепис населення 5 грудня 2001 р. [23, с. 152–234; 14; 15; 24; 30; 34; 42].

Тема 12. Демографічна політика. Демографічна безпека держави.

Завдання і види демографічної політики: пронаталістична та антинаталістична політика. Економічні, адміністративні та психологічні (виховні) заходи демографічної політики. Роль і участь спеціалістів психологів у розробці, реалізації та корекції демографічної політики.

Особливості демографічної політики у різних країнах світу. Демографічна політика в Україні [1, с. 255–276; 11; 12, с. 96–98; 25].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. *Муромцева Ю. І.* Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006.
2. *Прибиткова І.М.* Основи демографії. – К.: АртЕК, 1995.

Допоміжна

3. *Антонов А.И., Борисов В.А.* Лекции по демографии. Учебник для вузов. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2011.
4. Атлас вчителя / В.В. Молочко, Ж.Є. Бонк, І.Л. Дрогушевська та ін. – К.: ДНВП “Картографія”, 2010.
5. *Борисов В. А.* Демография. – М.: Изд. Дом NOTA BENE, 2001.
6. *Брук С. И.* Население мира: Этнодемографический справочник. – М., 1986.
7. *Валентей Д.И., Кваша А.Я.* Основы демографии: Учебник. – М., 1989.
8. *Вандескрик К.* Демографический анализ / Пер. с фр. Н. Калмыковой – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2005.
9. *Верещагина А.В.* Демография: Учебное пособие. – М.: Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”; Ростов / н Д.: Наука-Спектр, 2011.
10. *Влах М.* Географія населення: Словник-довідник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005.
11. Головні напрямки демографічної політики України // <http://www.niss.gov.ua/book/otch/roz21.htm>
12. *Гудзеляк І.І.* Географія населення: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008.
13. *Гукалова І.В.* Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Монографія. – К.: МВС України, 2009.
14. Демографічна криза в Україні: причини і наслідки. / Е.М.Лібанова та ін.; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К., 2003.

15. Демографічна криза в Україні: Проблеми дослідження, витоки, складові, напрямки протидії / В. Стешенко (ред.). – К.: НАН України. Інститут економіки, 2001.
16. Демографічні перспективи України до 2026 року / В. Стешенко, О. Рудницький та ін. – К., 1999.
17. Демографічний щорічник України. Статистичний збірник.
18. Демографія та соціальна економіка. Журнал.
19. Демографічні чинники бідності. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К., 2008.
20. Демографический энциклопедический словарь. – М., 1985.
21. Демография и статистика населения: Учебник // И.И. Елисеєва, Э.К. Васильєва, М.А. Клупт и др.; Под ред. И.И. Елисеєвой. – М.: Финансы и статистика, 2006.
22. *Джаман В.О., Круль В.П., Чернюх Г.Я.* Демогеографія. Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2002.
23. *Заставний Ф. Д.* Україна. Природа, населення, економіка. – Львів: Апріорі, 2011.
24. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / За ред. чл.-кор. НАНУ, д. е. н., проф., Е. М. Лібанової – К.: Український центр соціальних реформ, 2006.
25. Концепція демографічного розвитку України на 2005–2015 рр.
26. *Корж О.В.* Курс лекцій з демографії. – Тернопіль: Інфотехцентр, 1998.
27. Курс демографії. Учебник // Под. ред. А.Я. Боярского. – 3-е изд. – М.: Финансы и статистика, 1985.
28. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та націо-нальний виміри. Енциклопедія / За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998.
29. Население мира: Демографический справочник / Сост. В. Борисов. – М.: Мысль, 1989.
30. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. – К.: Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України, 2009.

31. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України, 2008.
32. Народонаселение стран мира: Справочник / Вед. Урланис Б., Борисов В. – М., 1983.
33. Народонаселение. Энциклопедический словарь / Гл. ред. Г.Г. Меликьян. – М.: БРЭ, 1994.
34. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. – К.: Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України, 2007.
35. *Пирожков С., Малиновська О., Марченко Н.* Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегія. – К., 1998.
36. Рівень життя населення України. – К.: Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України, 2008.
37. Современная демография // Под ред. А.Я. Кваши, В.А. Ионцева. – М., 1995.
38. Соціально-економічна географія України // За ред. О.І.Шаблія. – Львів: Світ, 2000.
39. *Старостенко Г.Г.* Методологія і практика досліджень відтворення населення України (регіональний аспект) – К.: УФЕІ, 1997. – 270 с.
40. *Стеценко С.Г.* Демографічна статистика: Підручник. – К.: Вища школа, 2005.
41. *Стефановський А.І.* Компонентний аналіз середньої тривалості життя населення / НАН України, Інститут економіки. – К., 2001.
42. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України, 2009. – К.: АДЕФ-Україна, 2008.
43. *Хомра А.У.* Воспроизводство населения: территориально-организационный аспект. – К.: Наукова думка, 1990.
44. *Хомра А. У.* Миграция населения: Вопросы теории, методики исследования. – К., 1979.

Інформаційні ресурси

№	Джерело, установа	Режим доступу
45.	Державна служба статистики України	http://www.ukrstat.gov.ua
46.	Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України ім. М.В. Птухи	http://www.idss.org.ua
47.	Результати Першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р.	http://www.ukrcensus.gov.ua
48.	Організація Об'єднаних Націй	http://www.un.org
49.	Представництво ООН в Україні	http://www.un.kiev.ua
50.	Фонд ООН з народонаселення (UNFPA)	http://www.unfpa.org/
51.	Програма ООН з населених пунктів	http://www.un.org/ru/ga/habitat/
52.	Дитячий фонд ООН	http://www.unicef.ru/
53.	Відділ населення департаменту економічних і соціальних проблем ООН	http://www.un.org/popin/
54.	Комісія по народонаселенню і розвитку Економічної і соціальної Ради ООН	http://www.un.org/ru/ecosoc/about/population_commission.shtml
55.	Статистична комісія ООН	http://unstats.un.org/unsd/demographik/products/
56.	Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)	http://portal.unesco.org
57.	Міжнародна організація праці (МОП)	http://www.ilo.org.un
58.	Представництво в Україні МОП	http://www.un.kiev.ua/ilo

59.	Міжнародна організація з міграції (МОМ)	http://www.iom.org.un
60.	Всесвітня організація з охорони здоров'я (ВООЗ)	http://www.who.org.un
61.	Представництво в Україні ВООЗ	http://www.un.kiev.ua/who
62.	Світовий банк	http://web.worldbank.org
63.	Рада з народонаселення	http://www.popcouncil.org/
64.	Бюро інформації про населення Population Reference Bureau	http://www.prb.org
65.	Демографічний щорічник ООН	http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb2.htm
66.	World Urbanization Prospects	http://esa.un.org
67.	Світова книга фактів	http://www.cia.gov/cia/publitions/factbook/docs/
68.	Європейська асоціація з вивчення населення	http://www.eaps.nl/index.php
69.	Реферативний журнал «Population Index on the Web»	http://popindex.princeton.edu/index.html
70.	Демоскоп Weekly	http://www.demoscope.ru/weekly

ЛЕКЦІЇ

Змістовий модуль 1

Тема 1. Загальні питання теорії демографії

Мета: сформувати уявлення про об'єкт і предмет демографії, з'ясувати структуру демографії та методи демографічних досліджень, вивчити суть головних категорій демографії.

Ключові слова: демографія, населення, відтворення населення, демографічна подія, демографічний стан, демографічний процес, демографічне явище, демографічна ситуація, демографічна поведінка, когорта.

Демографія – це наука про закономірності відтворення населення в суспільно-історичній обумовленості цього процесу.

Об'єкт – населення. Населення – природно та історично постала і безперервно відновлювана сукупність людей; це сукупність людей певної території.

Предмет – процес відтворення генерацій людей, як сукупність трьох форм його руху (природного, просторового і соціального). Природний рух включає процеси народжуваності, смертності, шлюбності. Просторовий рух (міграції або механічний рух) – сукупність переміщень індивідів або їх груп по території. Соціальний рух (соціальна мобільність) – сукупність усіх змін соціальних ознак людей.

Демографічна подія – входження, або вибуття людини з певної групи населення, виділеної за ознакою демографічного стану (демографічними подіями є народження, смерть, перехід з однієї вікової групи в іншу, укладання шлюбу, розлучення, міграція та ін.).

Демографічний стан – належність людини до певної демографічної групи; має значення для зміни генерацій людей.

Демографічний процес – послідовність однойменних демографічних подій у певній сукупності населення (процеси: народжуваності, смертності, шлюбності, міграцій).

Демографічне явище – значна зміна в кількості, структурі, чи демографічних процесах, яка істотно впливає на відтворення населення.

Демографічна ситуація – демографічна структура та демографічні процеси на певній території у визначений короткий проміжок часу (переважно за рік).

Когорта – сукупність людей, в яких одночасно відбулася певна демографічна подія.

Демографічна поведінка – система взаємопов’язаних дій або вчинків, спрямованих на зміну або збереження демографічного стану суб’єкта. Демографічна поведінка є результатом взаємодії фізіологічних та психологічних характеристик індивіда або їх груп, умов життя, духовних норм і цінностей окремих груп і суспільства загалом.

Рис. 1. Види демографічної поведінки

Демографічна установка – готовність до певного результату демографічної поведінки.

Рис. 2. Система демографічних наук

Рис. 3. Міжпредметні зв'язки демографії

Методи демографічних досліджень:

- математичні і статистичні;
- поздовжнього аналізу (метод когорт);
- поперечного аналізу;
- моделювання;
- соціологічний;
- картографічний;
- графічний.

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити теоретичні основи демографії за підручниками [1, с. 7–26; 2, с. 8–32].

Питання для самоконтролю

1. Об'єкт і предмет демографії.
2. Система демографічних наук.
3. Міжпредметні зв'язки демографії.
4. Поняття демографічної поведінки, її різновиди.

Тема 2. Історія становлення демографії

Мета: вивчити головні етапи формування демографічної думки, наукові погляди фундаторів демографії, становлення демографії в українській науці, з'ясувати напрямки досліджень українських демографів.

Ключові слова: перші концепції перенаселення, політична арифметика, описова демографія, спеціалізація демографічних досліджень, наукові демографічні центри, міжнародне співробітництво в області демографії.

У філософських поглядах давніх філософів зароджуються перші демографічні уявлення (концепції перенаселення), в яких ставиться питання про визначення оптимальної кількості населення держави (Платон, Арістотель, Конфуцій).

Середньовіччя – домінували ідеї про позитивні наслідки зростання населення.

Основоположником демографії є Дж. Граунт (J. Graunt), який опублікував книгу “Природні і політичні спостереження, зроблені за бюлетенями смертності” (Лондон, 1662). Ця книга є основоположною у трьох наукових дисциплінах – демографії, статистиці й соціології, які зародилися у формі політичної арифметики. Політична арифметика вивчала кількісні (статистичні) закономірності суспільних явищ і процесів (В. Петті).

Класики політекономії (А. Сміт, Д. Рікардо) вивчали взаємозв'язки між економічними факторами та відтворенням населення.

А. Сміт: “Дослідження про природу і причини багатства народів”, 1776 р.

Т. Мальтус: “Про закон народонаселення”, 1798 р.

1855 р. – вперше застосовано термін “демографія” (А. Гійяр “Елементи статистики людини або порівняльна демографія” (Париж)).

До другої половини ХІХ ст. демографія мала переважно описовий характер.

Як самостійна наука демографія оформилася у другій половині ХІХ ст. З'являються демографічні концепції, які пояснюють вплив історичних та соціальних чинників на демографічні процеси.

1882–1883 рр. започатковано Міжнародні конгреси гігієни і демографії.

1927 р. – перший Міжнародний конгрес по народонаселенню.

1928 р. – створено Міжнародний союз з вивчення проблем народонаселення.

1949 р. – Комісія з народонаселення і розвитку в складі у складі Економічної і соціальної ради ООН, згодом також створено Фонд у галузі народонаселення.

Українська демографія зародилася у лоні державознавства (XVII–XVIII ст.).

Поч. XIX ст. закладено теоретичні основи вивчення населення.

Перша у світі спеціалізована науково-дослідна установа – Інститут демографії – створена в Україні 1919 р. (припинено діяльність 1938 р.). З 2002 р. почав роботу Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України імені М.В. Птухи (Київ).

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити історію становлення демографії в Україні [2, с. 33–58].

2. Опрацювати статтю В. Садовського “Огляд літератури про українську демографію” (Професор Валентин Садовський / Упоряд. О. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 119–143); В.В. Черніченко “Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України (історичний нарис)” (“Демографія та соціальна економіка”, № 15, 2011 р., с. 150–160).

Питання для самоконтролю

1. У працях яких античних вчених містяться демографічні знання?

2. Назвіть головні демографічні ідеї Дж. Граунта.

3. Опишіть історію становлення української демографії у XVIII–XIX ст.

4. Назвіть імена українських демографів XX–XXI ст. Які проблеми вони вивчають?

5. Які міжнародні інституції проводять демографічні дослідження?

Тема 3. Джерела демографічної інформації

Мета: вивчити усі можливі способи здобуття демографічної інформації, оцінити ступінь їх достовірності та можливості застосування у демографічних дослідженнях.

Ключові слова: перепис, реєстр, поточний облік, вибіркові демографічні обстеження, постійне населення, наявне населення.

Демографічну інформацію збирають та опрацьовують державні статистичні служби. В Україні – Державна служба статистики, яка має регіональні підрозділи – управління статистики в областях. У їх складі працюють відділи статистики населення.

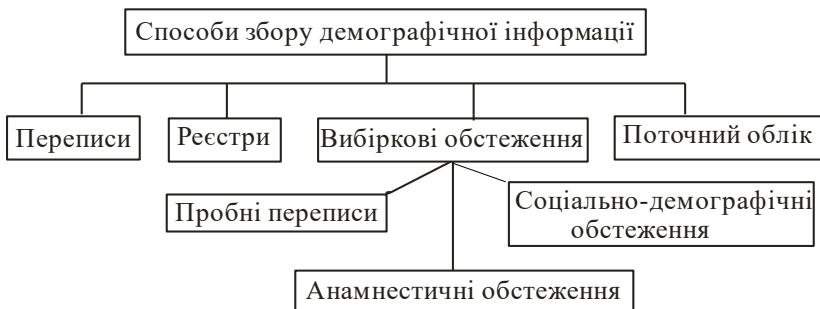

Рис. 4. Способи збору демографічної інформації

Перепис – процес збору, узагальнення, аналізу і публікації демографічних, економічних і соціальних даних про все населення, яке проживає у певний момент часу в країні. Враховують постійне (постійно проживають на певній території) та наявне населення (перебувають на певній території на момент перепису).

Принципи проведення переписів населення:

- всезагальність;
- одномоментність;
- періодичність;
- єдність програми;

- безпосереднє отримання даних в населення;
- поіменність;
- самовизначення;
- анонімність;
- непов'язаність перепису з конкретними державними інтересами;
- централізація управління переписом.

Програма перепису – перелік питань, розміщених у переписному листі.

Перші регулярні обліки населення проводили стародавні держави.

1750 р. – перший у світі перепис населення (Швеція).

1846 р. – перший перепис, який відповідав науковим принципам обліку (Бельгія).

Переписи населення Галичини – 1859 (австрійський), 1870, 1880, 1890, 1900, 1910 (австро-угорські), 1921, 1931 (польські); Закарпаття – 1921, 1930 (чехословацькі); Буковини – 1930 (румунський).

Перепис населення України в складі Російської імперії – 1897 р.

Всесоюзні переписи: 1926, 1937, 1939 рр. (без Західної України); наступні охопили всю територію України – 1959, 1970, 1979, 1989 рр.

5 грудня 2001 р. – Перший всеукраїнський перепис населення.

Поточний облік населення (народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність) ведеться безперервно шляхом реєстрації актів цивільного стану (РАЦСи підпорядковані Міністерству юстиції) та реєстрації міграції (Державна міграційна служба).

Реєстри – поіменні та регулярно оновлювані переліки мешканців певної території. Ведеться автоматично. Є симбіозом перепису та поточного обліку населення.

Вибіркові обстеження здійснюють по вибірці, яка максимально репрезентує склад населення. Виявляють статистику демографічних подій та статистику поглядів, що дозволяє вивчати чинники демографічних процесів та демографічну поведінку населення.

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомитися з структурою Демографічного щорічника України [17].
2. Опрацювати структуру переписного листа Першого всеукраїнського перепису населення 2001 р. [1, с. 286–288].
3. Ознайомитися з переліком публікацій матеріалів Першого всеукраїнського перепису населення 2001 р. [47].
4. Ознайомитися з офіційними сайтами ООН, де міститься демографічна статистика [48, 49, 50, 54, 55, 63, 64, 65].

Питання для самоконтролю

1. Назвіть і поясніть принципи проведення переписів населення.
2. На які великі частини поділяється програма перепису?
3. Опишіть історію переписів населення у світі та Україні.
4. Як проводять поточний облік демографічних подій?
5. Які переваги та недоліки реєстрів та вибіркового обстеження населення?

Тема 4. Демографічний аналіз

Мета: вивчити методи аналізу кількісних співвідношень між демографічними процесами, структурами і зростанням населення у часі.

Ключові слова: демографічні сукупності, демографічна сітка, демографічні коефіцієнти, демографічні таблиці, поздовжній аналіз, поперечний аналіз.

Демографічний аналіз – розділ демографії, що вивчає процес зміни генерацій людей та чинників, що його детермінують.

Демографічні сукупності – це і групи людей (сукупності населення), і групи подій (сукупності подій), що відбуваються в їхньому житті.

Демографічні сукупності вивчають за допомогою графічного методу – демографічної сітки. Вона призначена для обчислення головних характеристик демографічних процесів у генерації та

аналізу їх перебігу в часі. За допомогою демографічної сітки обчислюють емпіричні значення відповідних ймовірностей демографічних подій для кожного інтервалу віку.

Поперечний аналіз (метод умовної або гіпотетичної генерації) – це спосіб вивчення демографічних процесів за один рік, ґрунтується на умовному припущенні, що для гіпотетичної генерації впродовж усього її подальшого життя інтенсивність демографічних процесів у кожному віці відповідатиме існуючій у цей календарний рік. Джерелом інформації є матеріали поточного обліку.

Поздовжній аналіз (метод когорт) – це розрахунок демографічних показників для реальної генерації, тобто демографічні події вивчають у їх природній послідовності. Джерелом інформації є матеріали переписів та ретроспективні соціально-демографічні обстеження.

Демографічні коефіцієнти використовують для вимірювання частоти демографічних подій, описання та аналізу демографічних процесів і структур при вивченні їх змін у часі і просторі, для різних порівнянь.

Демографічна таблиця – система взаємопов'язаних показників, які характеризують процес зміни демографічного стану в конкретній генерації (умовній або реальній). Головним показником демографічної таблиці є ймовірність настання демографічної події певного роду в сукупності людей певного віку. Всі показники обчислюють в єдиному масштабі, який називають коренем таблиці. Приклад демографічної таблиці подано в [2, с. 179].

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити головні принципи потенційної демографії, що є новим напрямком демографічного аналізу [2, с. 85–92].
2. З'ясувати роль соціологічних методів у практиці демографічного аналізу [2, с. 92–96].

Питання для самоконтролю

1. Для чого в демографічному аналізі застосовують демографічні сітки?
2. У чому суть поздовжнього аналізу?
3. У чому суть поперечного аналізу?

4. Назвіть типи демографічних коефіцієнтів.

5. Значення демографічних таблиць для демографічного аналізу.

Демографічні коефіцієнти

Клас «А»		Клас «Б»
1. Коефіцієнти швидкості зміни населення	Коефіцієнти зростання	1. Показники навантаженості
	Коефіцієнти приросту	
2. Коефіцієнти інтенсивності демографічних процесів	Коефіцієнти інтенсивності руху загалом	2. Показники питомої ваги окремої групи населення в більшій сукупності
	Коефіцієнти інтенсивності руху в когортах	
3. Коефіцієнти відтворення населення	Брутто-коефіцієнт відтворення населення	
	Нетто-коефіцієнт відтворення населення	

Тема 5. Кількість і структура населення

Мета: вивчити закономірності формування кількості і структури населення, наукові методи їхнього дослідження.

Ключові слова: кількість населення, людність, щільність населення, депопуляція, демографічні покоління, демографічне старіння, демографічне здоров'я.

Кількість населення (людність) – сукупність жителів певної території у конкретний момент часу. Формується за рахунок:

- природного руху(народжуваності і смертності),
- міграцій.

Для аналізу зміни людності території потрібно

- 1) скласти динамічну таблицю;
- 2) розрахувати відносні коефіцієнти зростання населення:

Абсолютний приріст (осіб): $\Delta P = P_n - P_o$.

Темп приросту населення (%):

$$T_{np} = \frac{P_n - P_o}{P_o} \cdot 100,$$

де P_o – кількість населення на початок періоду; P_n – кількість населення на кінець періоду.

Відносний приріст (‰):

$$K = \frac{P_n - P_o}{P} \cdot 1000; \quad \bar{P} = \frac{P_o + P_n}{2}.$$

Темп зростання (%):

$$T_p = \frac{P_n}{P_o} \cdot 100.$$

Депопуляція – зменшення кількості населення у результаті переважання смертності над народжуваністю та переважання виїзду над в'їздом.

Щільність населення – кількість осіб, що проживають в середньому на одиниці площі певної території.

$$g = \frac{P}{S},$$

де P – кількість населення, S – площа території.

Статева структура описується такими показниками:

1. процентна доля населення певної статі у всьому населенні території;

2. коефіцієнт фемінізації – кількість жінок, що в середньому припадає на 1000 чоловіків;

3. коефіцієнт маскулінізації – кількість чоловіків, що в середньому припадає на 1000 жінок.

Чинники формування статевої структури населення:

- біологічна константа співвідношення статей при народженні (на кожних 100 дівчаток в середньому народжується 104–106 хлопчиків; частка дівчаток – 0,488, хлопчиків – 0,512);

- статеві відмінності у смертності;

- статеві відмінності у міграціях.

За віком виділяють групи населення за однорічними або п'ятирічними інтервалами. Великі вікові групи – демографічні

покоління: діти (0–14 років), батьки (15–49 років), прабатьки (50 і старші).

Демографічне старіння – зростання частки людей похилого віку у загальній кількості населення. Зумовлене зниженням народжуваності (старіння знизу) та зростанням середньої тривалості життя (старіння згори). За підходами ООН населення вважають постарілим, якщо частка населення у віці 65 років і старше перевищує 7%, молодим – якщо ця частка менше 4%.

Коефіцієнт довголіття – частка людей у віці понад 80 років у загальній кількості населення старше 60 років.

Коефіцієнт демографічного навантаження показує скільки людей “утримує” покоління батьків:

коефіцієнт навантаження дітьми

$$K_{\partial} = \frac{P_{0-14}}{P_{15-49}} \cdot 1000$$

коефіцієнт навантаження прабатьками

$$K_{\delta} = \frac{P_{50+}}{P_{15-49}} \cdot 1000$$

загальний коефіцієнт навантаження

$$K = K_{\partial} + K_{\delta}$$

Середній вік відображає середню кількість прожитих років сучасниками даного періоду.

Графічні методи зображення вікової і статевої структури населення:

- гістограма [12, с. 77];
- віково-статева піраміда [12, с. 78–79] будується за абсолютними показниками (для динамічних порівнянь), або за відносними показниками (для регіональних порівнянь).

Контур віково-статевої піраміди дозволяє оцінити головні риси природного відтворення населення.

Завдання для самостійної роботи

1. Побудувати графік зміни кількості населення України (табл. 1). Виділити і описати періоди зростання і депопуляції.

2. Розрахувати темп зростання, темп приросту та коефіцієнт відносного приросту населення України. Результати обчислень подати у вигляді таблиці.

3. Охарактеризувати тенденції зміни вікового та статевого складу населення України (табл. 2, 3). Обчислити коефіцієнт маскулінізації.

Таблиця 2

Вікова структура населення України, %

Роки	Вікові групи, років		
	0 – 14	15 – 64	65 і старші
1970	25,0	61,0	14,0
2010	14,0	70,0	16,0

Таблиця 3

Статевий склад населення України

Роки	Кількість, тис. осіб		Кількість чоловіків на 1000 жінок
	чоловіків	жінок	
1959	18575,4	23293,7	
1970	21305,3	25821,2	
1990	23826,2	27730,3	
2012	20962,7	24410,0	

4. Побудувати порівняльні віково-статеві піраміди населення України за 1979 та 2001 рр. (табл. 4). Показати переважання статей у кожній віковій групі. Порівняти побудовані піраміди з тією, що відображає віково-статеву структуру населення України на 1 січня 2013 р. [45] Вказати, які зміни простежуються у віково-статевій динаміці.

Таблиця 1

Кількість населення України, на 1 січня

Рік	Кількість населення, тис. осіб	Рік	Кількість населення, тис. осіб	Рік	Кількість населення, тис. осіб
1897	28445	1965	45133	1987	51201
1913	35210	1966	45548	1989	51706,7
1920	26400	1967	45996	1990	51838,5

1922	26230	1968	46408	1991	51944,4
1926	29515	1969	46778	1992	52056,6
1939	40469	1970	47126	1993	52244,1
1940	41340	1971	47507	1994	51473,7
1950	36588	1972	47903	1995	51334,1
1951	37223	1973	48274	1996	50893,5
1952	37915	1974	48571	1997	50295,4
1953	38366	1975	48881	1999	49710,8
1954	38991	1976	49151	2000	49291,2
1955	39271	1977	49388	2001	48457,1
1956	39742	1978	49578	2003	48003,5
1957	40422	1979	49755	2006	46929,5
1958	41179	1980	49953	2007	46646,0
1959	41869	1981	50135	2008	46372,7
1960	42469	1982	50307	2009	46143,7
1961	43097	1983	50461	2010	45962,9
1962	43559	1984	50667	2011	45778,5
1963	44088	1985	50840	2012	45633,6
1964	44664	1986	50994	2013	45553,0

Таблиця 4

Віково-статеву структуру населення України, осіб

Вік (роки)	1979 р.		2001 р.	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
0–4	1820020	1764347	1012224	961971
5–9	1807092	1745949	1311943	1247164
10–14	1789870	1728921	1750539	1666022
15–19	2127828	1999696	1989538	1902030
20–24	1967226	1966053	1766985	1722603
25–29	1857048	1904432	1700516	1701494

30–34	1353252	1431198	1586043	1618060
35–39	1588109	1749174	1660397	1756682
40–44	1894268	2060931	1833438	1994893
45–49	1504388	1693300	1623194	1847225
50–54	1544676	2081784	1454550	1728038
55–59	879307	1572819	892852	1169859
60–64	657532	1261244	1398332	1965718
65–69	760809	1529133	868633	1289538
старші 70	1059577	2496536	1457430	3343331

5. Виконати картосхему «Частка населення у віці старшому за працездатний, %». Описати регіональні відмінності рівня демографічного старіння в Україні.

6. Опрацювати статтю: Шевчук П.Є., Швидка Г.Ю. Закономірності формування статево-вікової структури населення України // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 12. – С. 39–47.

Питання для самоконтролю

1. Як формується кількість населення певної території?
2. Які показники описують динаміку людності?
3. Які чинники впливають на формування статевої структури населення?
4. Які показники характеризують статеву структуру?
5. Старіння населення. Критерії демографічної старості.
6. Які наслідки демографічного старіння?

Змістовий модуль 2

Тема 6. Народжуваність і репродуктивна поведінка

Мета: опанувати наукові основи демографічного аналізу народжуваності, вивчити закономірності формування демографічної поведінки.

Ключові слова: народжуваність, плідність, репродуктивний вік, репродуктивна поведінка, репродуктивні установки і мотиви.

Народжуваність – частота дітонародження у певній сукупності населення за певний час.

Плідність – потенційна можливість дітонародження; біологічна здатність жінки і чоловіка до народження живих дітей. Рівень плідності вимірюється за допомогою індексів А. Коула.

Умовні межі репродуктивного віку: 15–49 років.

Репродуктивна поведінка – система дій та відносин, які опосередковують народження, або відмову від народження дитини у шлюбі, чи поза шлюбом. Типи: малодітна (потреба у 1–2 дітях), середньо дітна (3–4 дитини), багатодітна (5 і більше дітей).

Структура репродуктивної поведінки: репродуктивні потреби → репродуктивні мотиви → інтереси → плани → рішення → дії → результат дій. Науковий аналіз репродуктивної поведінки здійснюють у зворотному напрямку.

Репродуктивні установки – готовність до певного результату репродуктивної поведінки. Компоненти: когнітивний, емоційний, поведінковий. Зовнішні індикатори: середня ідеальна кількість дітей, середня бажана кількість дітей, середня очікувана кількість дітей (за результатами соціологічного дослідження).

Показники народжуваності:

1) Загальний коефіцієнт народжуваності, ‰

$$n = \frac{N}{P} \cdot 1000,$$

де N – кількість народжених за один рік, осіб;

$\bar{P}$ – середньорічна кількість населення, осіб.

2) Спеціальний коефіцієнт народжуваності (коефіцієнт фертильності), ‰

$$F = \frac{N}{\bar{W}} \cdot 1000,$$

де $\bar{W}$ – середньорічна кількість жінок у віці від 15 до 49 років, осіб.

3) Повікові коефіцієнти народжуваності, ‰

$$F_x = \frac{N_x}{W_x} \cdot 1000,$$

де N_x – кількість народжених дітей у жінок у віці x , осіб (x від 15 до 49);

$\bar{W}_x$ – середньорічна кількість жінок віку x , осіб.

4) Сумарний коефіцієнт народжуваності, осіб

$$F_{sum} = \sum_{x=15}^{49} F_x \cdot h : 1000,$$

де F_x – повікові коефіцієнти народжуваності, %;

h – часовий інтервал, р. (переважно 1 або 5 р.).

Для простого відтворення населення сумарний коефіцієнт народжуваності повинен становити 2,1 особи, або 2,6 особи на один ефективний шлюб.

Модель сімейної структури населення за кількістю дітей (В.А.Борисов, 1987):

Тип сім'ї	Частка у загальній кількості сімей, %	Тип сім'ї	Частка у загальній кількості сімей, %
Бездітні	4	3 дитини	35
1 дитина	10	4 дитини	14
2 дитини	35	5 і більше дітей	2

Завдання для самостійної роботи

1. Побудувати графік зміни сумарного коефіцієнта народжуваності в Україні (табл. 5). Охарактеризувати виявлену динаміку.

2. За матеріалами Державної служби статистики України скласти таблицю і описати повікову динаміку народжуваності в Україні.

3. Побудувати картосхему «Рівень народжуваності в Україні, 2012 р.» Для картограми використати шкалу загального коефіцієнта народжуваності (%): 9,0–10,4, 10,5–11,9, 12,0–13,4, 13,5 і більше. Охарактеризувати сучасні територіальні відмінності рівня народжуваності в Україні.

Таблиця 5

Динаміка сумарного коефіцієнта народжуваності в Україні

Роки	осіб	Роки	осіб	Роки	осіб
1958	2,3	1987	2,0	2006	1,310
1965	1,9	1990	1,8	2007	1,345
1969	2,1	1995	1,4	2008	1,458
1975	2,0	2000	1,110	2009	1,460
1978	2,0	2001	1,085	2010	1,445
1980	1,9	2002	1,126	2011	1,459
1982	2,0	2003	1,172	2012	1,531
1985	2,1	2004	1,218	2013	
1986	2,1	2005	1,213		

4. Опрацювати наукові статті тематичного номера журналу “Демографія та соціальна економіка” “Народжуваність в Україні на початку ХХІ сторіччя: структурні особливості, перспективи, нові соціальні виклики”. – 2010. – № 13.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте наукову сутність категорії плідність. Які методи її вимірювання?
2. Назвіть типи репродуктивної поведінки.
3. Поняття репродуктивних установок. Показники, що їх відображають.
4. Якими коефіцієнтами описують рівень народжуваності? Що вони показують?

Тема 7. Смертність і тривалість життя населення

Мета: опанувати наукові основи демографічного аналізу смертності населення та динаміки середньої тривалості життя, з'ясувати головні причини смертності населення.

Ключові слова: екзогенна смертність, ендогенна смертність, структура смертності, середня очікувана тривалість життя.

Екзогенна смертність зумовлена зовнішніми причинами (епідеміями інфекційних хвороб, війнами, голодом).

Ендогенна смертність пов'язана з природним постарінням організму.

Головні фактори смертності населення:

- рівень і спосіб життя, санітарна культура населення,
- генетичні (спадкові) особливості організму,
- якість роботи сфери охорони здоров'я,
- стан природного довкілля.

Середній рівень смертності показує загальний коефіцієнт смертності, ‰

$$m = \frac{M}{\bar{P}} \cdot 1000,$$

де M – кількість померлих за один рік, осіб;

$\bar{P}$ – середньорічна кількість населення, осіб.

Структуру смертності вивчають за конкретними причинами смертей. Це дозволяє оцінити міру загрози певних хвороб для життя людей. Структура смертності (за причинами смертей) розраховується в особах на 10 000 або 100 000 осіб середньорічного населення, або у відсотках, що померли від певних захворювань чи інших причин.

Смертність населення розраховується за віковими групами, окремо для чоловіків та жінок.

Повікові коефіцієнти смертності, ‰

$$m_x = \frac{M_x}{\bar{P}_x} \cdot 1000,$$

де M_x – кількість померлих у віці x , осіб;

$\bar{P}_x$ – середньорічна кількість населення у віці x , осіб.

Окремо розраховують загальний коефіцієнт дитячої смертності (‰) за формулою Й. Ратса:

$$m_o = \frac{M_o}{\frac{2}{3}N + \frac{1}{3}N_{-1}} \cdot 1000,$$

де M_o – кількість померлих у віці до 1 року, осіб;

N – кількість народжених у цьому році, осіб;

N_{-1} – кількість народжених у попередньому році, осіб,

$\frac{3}{4}$ і $\frac{1}{4}$ - співвідношення для розвинених країн світу.

Або:

$$m_o = \frac{M_o}{N} + \frac{M_{-1}}{N_{-1}} \times 1000 ,$$

де M_o – кількість померлих у віці до 1 року з числа народжених у цьому році, осіб;

M_{-1} – кількість померлих у віці до 1 року з числа народжених у попередньому році, осіб.

Рівень дитячої смертності використовують для оцінки соціального благополуччя суспільства.

Надсмертність – значно вищий рівень смертності у певній демографічній чи соціально-економічній групі, ніж усталений, типовий рівень смертності усього населення або його групи.

Середня очікувана тривалість життя – показує в якому віці в середньому будуть помирати люди, які народилися в даному році, якщо протягом їхнього наступного життя рівень смертності у всіх вікових групах залишиться таким, яким був на рік їх народження. Середня тривалість життя жінок є вищою, ніж чоловіків.

Завдання для самостійної роботи

1. За матеріалами Державної служби статистики України проаналізувати динаміку абсолютної кількості померлих та загального коефіцієнту смертності населення України.

2. Скласти таблицю і охарактеризувати повіковий та статевий розподіл рівня смертності населення України.

3. Описати динаміку структури смертності населення України за головними причинами смертей (табл. 6).

4. Охарактеризувати динаміку та географічні відмінності рівня дитячої смертності в Україні.

5. Як змінювалася тривалість життя населення України у ХХ–ХХІ ст. (табл. 7)?

Таблиця 7

Середня тривалість життя населення України

Роки	Середня тривалість життя при народженні, років		
	обидві статі	чоловіки	жінки
1896–1897	36,75	35,9	36,9
1980–1981	69,70	64,6	74,0

1991-1992	69,30	64,2	74,2
1994-1995	67,22	61,8	72,7
1995-1996	66,93	61,4	72,7
1996-1997	67,36	61,9	73,0
1997-1998	68,08	62,7	73,5
1998-1999	68,32	63,0	73,7
2000-2001	68,33	62,8	74,1
2001-2002	68,32	62,7	74,1
2002-2003	68,24	62,6	74,1
2003-2004	68,22	62,6	74,1
2004-2005	67,96	62,2	74,0
2005-2006	68,10	62,4	74,1
2007-2008	68,27	62,5	74,3
2008-2009	69,29	63,8	74,9
2009-2010	70,44	65,28	75,5
2011	71,02	65,98	75,88
2012	71,15	66,11	76,02

6. Опрацювати матеріал підручників про динаміку смертності і тривалості життя населення в Україні [1, с. 105–113; 2, с. 181–185].

Таблиця 6

Структура смертності населення України

	Всього померлих, тис.осіб	з них від:					
		хвороб системи кровообігу	новоутворень		нешасних випадків, отруень і травм		хвороб органів дихання
			всього	у тому числі злоякісних	всього	у тому числі отруень алкоголем	
1990	629,6	332,9	102,3	101,4	55,6	5,4	37,3
2000	758,1	463,9	97,8	97,1	73,6	9,4	37,9

	Всього померлих, тис.осіб	з них від:					
		хвороб системи кровообігу	новоутворення	зовнішніх причин смерті	хвороб органів травлення	хвороб органів дихання	деяких інфекційних та паразитарних хвороб
2005*	782,0	488,8	91,8	70,0	31,7	28,0	17,2
2010	698,2	465,1	88,8	44,0	26,8	19,5	14,6
2012	663,1	436,4	92,0	41,7	27,7	17,1	13,9

* Починаючи з 2005 р. розробка причин смерті провадиться відповідно до Міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я Десятого перегляду.

Питання для самоконтролю

1. Поняття екзогенної та ендогенної смертності, їхні головні причини.
2. Назвіть головні демографічні коефіцієнти, що описують смертність.
3. Сформулюйте поняття середньої очікуваної тривалості життя. Від чого вона залежить?

Тема 8. Шлюб і сім'я

Мета: з'ясувати поняття шлюбу та сім'ї як демографічних категорій, вивчити типи шлюбів та сімей, опанувати методику демографічного аналізу шлюбності і розлучуваності.

Ключові слова: шлюб, сім'я, шлюбний стан, шлюбна поведінка, моногамія, полігамія, розлучуваність.

Шлюб – форма відносин між чоловіком і жінкою, що визначає їх взаємні права і обов'язки, а також стосовно їхніх дітей.

Шлюбний стан визначають стосовно інституції шлюбу, ustalеної у певному суспільстві. Розрізняють такі типи шлюбного стану: особи, які перебувають у шлюбі, овдовілі, розлучені, особи, які ніколи не перебували у шлюбі (визначається за результатами перепису).

Шлюбна структура – розподіл населення за шлюбним станом.

Шлюбність – це процеси, що характеризують укладання і припинення шлюбів (оцінюється за матеріалами поточного обліку та реєстрів).

Шлюбний ринок – система співвідношень різних груп шлюбоздатного населення. На нього впливають динаміка народжуваності, динаміка смертності, міграції.

Шлюбна поведінка:

- активна (веде до укладання шлюбу),
- пасивна (утримання від укладання шлюбу).

Розлучуваність – розпадання шлюбних союзів. Фактори: вік вступу у шлюб, вік у момент розлучення, різниця у віці між

чоловіком і дружиною, тривалість шлюбу, кількість дітей у сім'ї, порядковий номер шлюбу (описуються за матеріалами державної статистичної служби), а також інші причини соціально-економічного та психологічного характеру (виявляються на підставі соціологічного опитування та за офіційними матеріалами шлюбозрозлучних процесів).

Сім'я – це мала група людей, які мають родинні зв'язки або перебувають у шлюбі, об'єднані спільністю побуту, спільним бюджетом та взаємною відповідальністю. Типи сімей:

1) за розміром – подають розподіл сімей за кількістю осіб, а також розраховують середній розмір сім'ї в країні чи регіоні;

2) за формою шлюбного союзу:

- моногамія,
- полігамія поділяється на підтипи
  - полігінія або багатоженство,
  - поліандрія або багатомужжя;

3) за структурою:

беручи до уваги наявність шлюбної пари

- повні,
- неповні,

за кількістю генерацій, які належать до сім'ї

- прості (нуклеарні),
- складні.

Показники шлюбності і розлучуваності:

1) Рівень шлюбності – частка осіб (%), які перебувають у шлюбі від загальної кількості шлюбоздатного населення (старше 15 років).

2) Загальний коефіцієнт шлюбності, ‰:

$$c = \frac{C}{P \cdot T} \times 1000$$

де C – кількість укладених шлюбів за період T .

3) Загальний коефіцієнт розлучуваності, ‰:

$$d = \frac{D}{P \cdot T} \times 1000$$

де D – кількість розлучень за період T .

4) Повікові коефіцієнти шлюбності і розлучуваності, обчислюються окремо для чоловіків і жінок, ‰:

$$c_x = \frac{C_x}{P_x \cdot T} \times 1000, \quad d_x = \frac{D_x}{P_x \cdot T} \times 1000, \quad \text{де } x - \text{вік.}$$

5) Спеціальний коефіцієнт шлюбності, ‰:

$$c = \frac{C}{P_{15+} \cdot T} \times 1000$$

де $\overline{P_{15+}}$ – середня кількість населення шлюбоздатного віку.

6) Коефіцієнт нестійкості шлюбів (загальний або по вікових групах):

$$k = \frac{d}{c}$$

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти таблицю та побудувати графік динаміки кількості шлюбів і розлучень в Україні з 1990 до 2012 р. [45].

2. На картосхемі показати регіональні відмінності за рівнем шлюбності і розлучуваності. У яких областях найвищий і найнижчий коефіцієнт нестійкості шлюбів?

3. Графічно показати розподіл населення України з шлюбним станом (табл. 8).

4. Опрацювати тему “Шлюбність в Україні” [1, с. 168–174; 2, с. 212–223; 42, с. 8–21].

5. Опрацювати статтю Слюсар Л.І. "Еволюція шлюбу в Україні: XVII – початок XX сторіччя" в журналі "Демографія та соціальна економіка", № 16, 2011 р., с. 62–72.

Питання для самоконтролю

1. Поняття шлюбності, шлюбного стану, шлюбного ринку.

2. Шлюбна поведінка, головні риси європейського типу шлюбності.

3. Фактори розлучуваності.

4. Поняття сім’ї, типи сімей.

5. Основні показники шлюбності і розлучуваності.

Таблиця 8

Розподіл населення України за шлюбним станом, 2001 р.

Вікові групи	Частка осіб певного шлюбного стану у відповідному віці, %							
	чоловіки				жінки			
	Перебували у шлюбі	Ніколи не перебували у шлюбі	Удівці	Розлучені	Перебували у шлюбі	Ніколи не перебували у шлюбі	Удівці	Розлучені
Постійне населення у віці 15 років і старше	64,6	24,3	3,9	6,8	54,0	16,1	19,2	10,4
15 – 19	1,0	98,6	0,0	0,1	7,3	92,1	0,0	0,4
20 – 24	24,8	73,1	0,0	1,6	48,1	45,8	0,3	5,3
25 – 29	60,8	32,0	0,1	6,6	70,1	16,3	0,9	12,4
30 – 39	77,4	10,9	0,4	10,9	75,2	6,1	2,5	15,8
40 – 49	82,5	4,9	1,2	11,1	73,6	3,6	6,4	16,1
50 – 59	84,5	2,7	3,4	9,0	66,0	3,1	16,8	13,8
60 – 69	83,6	1,6	9,3	5,3	51,4	3,6	36,0	8,9
70 і старші	71,8	0,8	25,1	2,1	23,6	5,6	66,4	4,2

Тема 9. Історичні типи відтворення населення

Мета: вивчити головні ознаки історичних типів відтворення населення, фактори зниження смертності та зміни репродуктивної поведінки у процесі переходу до сучасного типу відтворення населення.

Ключові слова: тип відтворення населення, кількісний режим відтворення, демографічний перехід.

Відтворення населення – постійне відновлення генерацій людей у результаті процесів народжуваності і смертності.

Історичні типи відтворення населення виділяють за головними рисами народжуваності, смертності та шлюбності, які

формуються під впливом подібних історичних та соціально-економічних умов. Виділяють три історичні типи відтворення населення:

- архетип – висока народжуваність і смертність (екзогенна), коротка тривалість життя, природний приріст незначний. Характерний для ранніх суспільств.

- традиційний тип – висока народжуваність і смертність (екзогенна), коротка тривалість життя, природний приріст незначний. Характерний для аграрних суспільств.

- сучасний тип – низька народжуваність і смертність (ендогенна), висока тривалість життя, природний приріст незначний. Характерний для індустріальних та постіндустріальних суспільств.

Демографічний перехід – процес зміни одного історичного типу відтворення населення іншим.

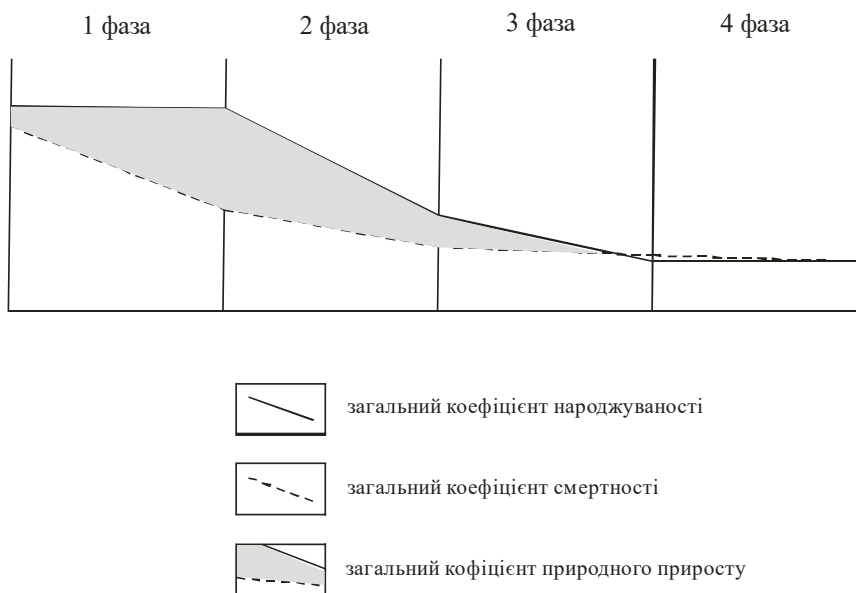

Рис. 5. Етапи демографічного переходу

Чинники зниження екзогенної смертності:

- розвиток медицини,
- прогрес в особистій гігієні людей.

Чинники зниження народжуваності:

- зниження дитячої смертності,
- зростання освітнього рівня та зайнятості жінок,
- зміна соціального статусу жінок,
- зміна соціокультурних регуляторів демографічної поведінки,
- послаблення економічної функції сім'ї,
- державні пенсійні гарантії,
- високі вимоги до якості дитячого населення.

Різні суспільства відрізняються специфічним впливом інституціональних чинників на демографічну поведінку населення та певний характер відтворення населення.

Кількісний режим відтворення населення характеризується такими показниками:

1) Загальний коефіцієнт природного приросту, %

$$k = n - m; \quad k = \frac{N - M}{P} \cdot 1000.$$

2) Нетто-коефіцієнт відтворення населення

$$R_o = n \cdot \delta \cdot \sum_{15}^{49} F_x \cdot \frac{{}^F L_x}{l_o} \cdot 0,001.$$

n – віковий період, 1 або 5 років;

δ – частка дівчаток при народженні (0,49);

F_x – повікові коефіцієнти народжуваності, %;

${}^F L_x$ – показники кількості живих жінок (із таблиць смертності), або показники доживання до певного віку, осіб;

l_o – корінь таблиці смертності (10 000 або 100 000 жінок).

3) Брутто-коефіцієнт відтворення населення

$$R_1 = F_{sum} \cdot \delta.$$

Кількісні типи відтворення населення:

- простий, якщо нетто-коефіцієнт дорівнює одиниці;
- звужений, якщо нетто-коефіцієнт менше одиниці;
- розширений, якщо нетто-коефіцієнт більше одиниці.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати тему “Математичні моделі населення” [1, с. 195–199]. Виписати головні умови і властивості стаціонарного і стабільного населення.

2. Побудувати графік зміни загального коефіцієнта природного приросту в Україні з 1913 до 2012 рр. (табл. 9). Описати процес демографічного переходу до сучасного типу відтворення населення. Назвати головні чинники виявленої динаміки.

Таблиця 9

Загальні коефіцієнти природного відтворення населення України, ‰

Роки	Народжуваність	Смертність	Природний приріст	Роки	Народжуваність	Смертність	Природний приріст
1913	44,1	25,2	18,9	1995	9,6	15,4	- 5,8
1940	27,3	14,3	13,0	2000	7,8	15,4	- 7,6
1959	20,9	7,5	13,4	2001	7,7	15,3	- 7,6
1960	20,5	6,9	13,6	2002	8,1	15,7	- 7,6
1965	15,3	7,6	7,7	2003	8,5	16,0	- 7,5
1970	15,2	8,8	6,4	2004	9,0	16,0	- 7,0
1975	15,1	10,0	5,1	2005	9,0	16,6	-7,6
1979	14,8	11,1	3,7	2006	9,8	16,2	- 6,4
1980	14,8	11,3	3,5	2007	10,2	16,4	- 6,2
1985	15,0	12,1	2,9	2008	11,0	16,3	- 5,3
1990	12,6	12,1	0,5	2009	11,1	15,3	- 4,2
1991	12,1	12,9	- 0,8	2010	10,8	15,2	- 4,4
1992	11,4	13,3	- 1,9	2011	11,0	14,5	-3,5
1993	10,7	14,2	- 3,5	2012			

3. Заповнити табл. 10 і описати характер формування загального приросту (скорочення) населення України у 2012 р.

4. Виконати картосхему та охарактеризувати територіальні відмінності рівня природного приросту (скорочення) населення України у 2012 р. Який тип відтворення населення в Україні?

Таблиця 10

Загальний приріст населення України, 2012 р.

	Загальний приріст (скорочення)	Природний приріст (скорочення)	Сальдо міграції
<i>Осіб</i>			
Все населення			
міське			
сільське			
<i>Осіб на 1000 осіб наявного населення</i>			
Все населення			
міське			
сільське			

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте головні положення концепції демографічного переходу.
2. Які тенденції зміни народжуваності та смертності населення упродовж чотирьох фаз демографічного переходу?
3. На яких етапах демографічного переходу до сучасного типу відтворення населення перебувають різні регіони світу?

Тема 10. Міграції населення

Мета: вивчити наукові підходи демографічного аналізу міграцій, класифікацію міграцій, взаємозв'язки між міграційними процесами та природним рухом.

Ключові слова: міграція, міграційний потік, міграційна когорта, приживаність, адаптація, облаштування.

Міграції – це процес переміщення людей у просторі. Міграції класифікуються за різними ознаками.

1. За фактом перетину державного кордону:
  - внутрішні;
  - зовнішні (еміграція (виїзд за межі країни) та імміграція (в'їзд з іншої країни у певну)).
2. За тривалістю:
  - постійні (незворотні);
  - сезонні;
  - епізодичні;
  - маятникові. Особи, які живуть в одній країні, а працюють в іншій, тобто є маятниковими мігрантами і щоденно перетинають державний кордон – це фрондильєри.
3. За причинами:
  - соціально-економічні;
  - політичні;
  - військові міграції ;
  - екологічні.
4. За способом прийняття рішення про переїзд:
  - примусові міграції;
  - добровільні міграції.
5. За ступенем організованості:
  - організовані міграції;
  - неорганізовані міграції.

Міграційний потік – це сукупність мігрантів, об'єднаних спільним районом вибуття та прибуття протягом певного календарного періоду.

Міграційна когорта – сукупність мігрантів певної території, об'єднаних спільним періодом міграції.

Показники міграції:

Абсолютні показники диференціюються за різними ознаками: соціальними, етнічними, демографічними.

Відносні показники:

1. Кількість прибуттів і відбуттів протягом календарного періоду обчислюють для поселення чи території, що входить до міграційного обміну з іншими поселеннями чи територіями.

2. Валова міграція (обсяг міграції) – це сума прибуттів і вибуттів населення певної території за певний період часу.

3. Сальдо міграції (чиста міграція або нетто-міграція) розраховують як різницю між кількістю прибуттів і кількістю вибуттів.

4. Загальний коефіцієнт прибуття (вибуття) фіксує середню кількість прибулих (вибулих) у розрахунку на тисячу осіб середньорічного населення

$$K_n = \frac{I}{\bar{P} \cdot T} \quad (\text{‰}),$$

$$K_s = \frac{E}{\bar{P} \cdot T} \quad (\text{‰}),$$

де I – кількість прибулих (іммігрантів), осіб; E – кількість вибулих (емігрантів), осіб; $\bar{P}$ – середня кількість населення за період T , осіб; T – тривалість періоду, роки.

5. Загальний коефіцієнт рухливості – це середня кількість мігрантів певної території, що припадає на тисячу осіб середньої кількості населення

$$K_0 = \frac{I + E}{\bar{P} \cdot T} \cdot 1000 \quad (\text{‰}).$$

6. Відносне сальдо міграції:

$$K_c = \frac{I - E}{\bar{P} \cdot T} \cdot 1000 \quad (\text{‰}).$$

7. Коефіцієнт локалізації міграційних потоків:

$$K_n = \frac{D_i}{D_j},$$

де D_i – частка іммігрантів (емігрантів) регіону в загальній чисельності іммігрантів (емігрантів) країни, %; D_j – частка населення регіону у всьому населенні країни, %.

8. Спеціальні коефіцієнти рухливості (окремо вибуття та прибуття) обчислюють за показниками кількості мігрантів у певних сукупностях населення.

Також міграцію аналізують за віковими категоріями.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати рекомендовану літературу для дискусії в аудиторії по таких питаннях:

1. Особливості міграційних процесів населення України у ХХ ст.
2. Новітні міграційні процеси в Україні.
3. Соціально-демографічні та економічні наслідки міграцій (на прикладі України та країн світу).
4. Світовий досвід розробки міграційної політики.

Рекомендована література:

1. *Вишневецький Ю.* В Україні мільйон нелегалів // Коментарі. – №06(66). – 2007. – С. 21.
2. *Горобець О.* Історичний аспект дослідження впливу міграцій на відтворення населення // Історія української географії та картографії. – Ч. I: 36. мат. третьої міжн. наук. конф., присвяченої 130-літньому ювілею акад. С. Рудницького. Тернопіль, 6–7 грудня 2007 р. – Тернопіль, 2007. – С. 154–158.
3. *Гудзеляк І. І.* Географія населення: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 135–150.
4. *Де Блій Г., Муллер П., Шаблій О.* Географія. Світи. Регіони. Концепти. – К.: Либідь, 2004. – С. 176–179.
5. *Западнюк С. О.* Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграції населення // Український географічний журнал. – 2007. – № 1. – С. 34 – 38.
6. *Заставний Ф. Д.* Україна. Природа, населення, економіка. – Львів: Априорі, 2011. – С. 223–233.
7. Міграційна політика та етнічні проблеми / Демографія та соціальна економіка. – 2010 – № 14 – С. 75–103.
8. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Енциклопедія / За ред. Ю. Римкаренка. – К.: Довіра, 1998.
9. Огляд трудової міграції в Україні, Молдові та Білорусі // МОМ в Україні, 2007.
10. *Пирожков С., Малиновська О., Марченко Н.* Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегія. – К., 1998. – 128 с.
11. *Позняк О. В., Драгунова Т. А., Хомра О. У., Майданік І. П., Шишкіна Л. Я., Рубльова Н. В., Шура А. О., Свінцицький В. В.*

- Міграційні процеси в Україні. Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України. – Умань: “Візаві”, 2007.
12. *Прибиткова І.М.* Основи демографії. – К.: “АртЕк”, 1995. – С. 231–247.
  13. *Прибиткова І. М.* Хроніка міграційних подій в Україні до і після розпаду СРСР // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 41 – 77.
  14. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я. Садова. – Львів, 2011. – 528 с.
  15. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2009. – Вип. 6 (80). – 544 с.
  16. *Фащевський Н. И., Руденко Л. Г., Немченко М. П., Мисевич К.Н.* Межгосударственные миграционные связи Украины: основные тенденции и проблемы // Український географічний журнал. – 2007. – № 4. – С. 33–38.

Питання для самоконтролю

1. Поняття міграція, міграційна когорта, міграційний потік.
2. За якими ознаками класифікують міграції?
3. Яка взаємозалежність між міграцією та природним відтворенням населення?
4. Які демографічні коефіцієнти описують інтенсивність міграцій?
5. Методи вимірювання міграції населення.

Тема 11. Демографічна ситуація в Україні

Мета: вивчити наукові підходи комплексного аналізу демографічної ситуації, навчитися виявляти взаємозв'язки між демографічними процесами та демографічними структурами, виявити територіальні відмінності демографічної ситуації в Україні

та пояснити вплив системи чинників на демографічну ситуацію в країні та регіоні.

Ключові слова: демографічна ситуація, демографічні процеси, демографічні структури, чинники демографічного розвитку, демографічна поведінка.

Демографічна ситуація в Україні характеризується депопуляцією, що зумовлена надзвичайно низьким рівнем народжуваності та високою смертністю. Рівень демографічного старіння високий, однак коефіцієнт довголіття є одним з найнижчих серед європейських країн.

Східні регіони України відзначаються більш гострими проблемами демографічного розвитку, тоді як на заході, зокрема в Закарпатській, Рівненській та Волинській областях народжуваність найвища, існує невеликий природний приріст населення, більш молода вікова структура. Демографічна поведінка жителів різних регіонів дещо відрізняється.

Завдання для самостійної роботи

1. Сформувати перелік показників, за допомогою яких описують демографічну ситуацію в країні.
2. З банку даних "Населення України" роздрукувати картосхеми сучасної демографічної ситуації в областях [45]. Здійснити регіональні порівняння.
3. Проаналізувати вплив системи чинників на сучасну демографічну ситуацію в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Якими показниками характеризується демографічна ситуація в країні?
2. Чому західні області України характеризуються порівняно сприятливою демографічною ситуацією?
3. Як, на вашу думку, покращити демографічні показники України?

Тема 12. Демографічна політика. Демографічна безпека держави

Мета: вивчити наукові підходи до оцінки демографічної безпеки; з'ясувати цілі та методи реалізації демографічної політики; навчитися оцінювати ефективність демографічної політики, її наслідки для усіх підсистем суспільства.

Ключові слова: пронаталістична політика, антинаталістична політика, заходи демографічної політики, демографічна безпека, демографічні загрози, демографічний ризик, демографічна небезпека.

Демографічна політика – це система цілеспрямованих заходів з метою зміни чи збереження існуючих тенденцій демографічних процесів. Державна демографічна політика повинна бути юридично оформлена.

Демографічна політика, спрямована на регулювання процесів народжуваності, поділяється на два типи: пронаталістична (реалізується з метою збереження чи підняття існуючого рівня народжуваності) та антинаталістична (проводиться для зниження рівня народжуваності).

Заходи демографічної політики:

- Економічні – виплати на дітей, матерям, сім'ям з дітьми; оплачувана відпустка матерям по догляду за дітьми; запровадження неповного робочого дня для матерів, можливість працювати за гнучким графіком; пільгові кредити для купівлі житла, предметів тривалого користування; фінансування роботи мережі дошкільних закладів; державне субсидування підприємств з випуску продуктів харчування і одягу для дітей, що зумовлює зниження їхньої роздрібної ціни.

- Адміністративно-правові – прийняття різноманітних законодавчих актів стосовно мінімального віку укладання шлюбу, форми шлюбних союзів, дозволу чи заборони абортів у медичних закладах.

- Виховні – пропаганда материнства і батьківства, сімейного способу життя, вплив на формування установок на певну кількість дітей у сім'ї, реклама і пояснення можливостей застосування

контрацептивних методів планування сім'ї. Демографічні установки складаються у дитячому віці під впливом сімейного виховання, тому виховні заходи найоптимальніше застосовувати у навчальних закладах або через засоби масової інформації чи соціальну рекламу, яка допомагає формувати життєві цінності молоді. Важливий вплив у цьому контексті має релігія.

Демографічна безпека – стан захищеності держави і суспільства від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток країни відповідно до її національних демографічних інтересів.

Демографічні загрози – демографічні явища і тенденції, соціально-економічні наслідки яких мають негативний вплив на сталий розвиток країни.

Демографічний ризик – ймовірність виникнення несприятливої демографічної ситуації в країні чи регіоні.

Демографічна небезпека – стан, за якого відбувається деструктивний вплив дестабілізуючих чинників на населення регіону, внаслідок чого руйнується його відтворювальний потенціал, втрачається здатність до самовідтворення та захисту, що призводить до демографічного колапсу в країні чи регіоні.

Демографічна безпека визначаються наступними показниками:

- нетто-коефіцієнт відтворення населення;
- коефіцієнт депопуляції;
- сумарний коефіцієнт народжуваності;
- коефіцієнти смертності населення (всього, чоловіків і жінок) працездатного віку;
- очікувана тривалість майбутнього життя;
- коефіцієнт старіння населення;
- сальдо міграційного обміну між міською і сільською місцевістю, у тому числі по статі, віку, рівню освіти;
- чисельність нелегальних мігрантів;
- співвідношення шлюбів і розлучень.

Характеристику міграційних процесів можна доповнити коефіцієнтами прибуття, вибуття та міграційної активності, а також часткою внутрішньої і зовнішньої міграції у них.

До показників природного відтворення також можна додати загальні коефіцієнти народжуваності та смертності, чистий сумарний коефіцієнт, бруто-коефіцієнт, коефіцієнт дитячої смертності, розподіл смертності за причинами, коефіцієнти демографічного навантаження і довголіття населення.

В основу критеріїв демографічної безпеки покладено порогові значення – граничні величини, вихід за межі яких перешкоджає нормальному перебігу демографічних процесів і призводить до формування негативних руйнівних тенденцій у забезпеченні демографічної безпеки. Визначення величини стану демографічної безпеки регіону ґрунтується на стандартизації показників, зведення їх до одного, співвимірного вигляду – від 0 до 1. Потім розраховується інтегральний показник стану демографічної безпеки регіону.

Стани демографічної безпеки у проміжку від 0 до 1 визначаються так:

- від 0 до 0,382 – стан демографічної небезпеки регіону;
- від 0,383 до 0,618 – стан демографічної загрози регіону;
- від 0,619 до 0,854 – стан демографічного ризику регіону;
- від 0,855 до 1 – стан демографічної безпеки регіону.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати рекомендовану літературу для дискусії в аудиторії по таких питаннях:

1. Демографічна політика: суть поняття. Головні заходи демографічної політики.
2. Основні нормативні документи з регулювання демографічної політики в Україні.
  - 2.1. Концепція демографічного розвитку на 2005–2015 рр.
  - 2.2. Стратегія демографічного розвитку на період до 2015 р.
3. Завдання демографічної політики України та основні заходи для їх розв'язання.
4. Демографічна політика у різних країнах світу.

Таблиця 10

Порогові значення показників демографічної безпеки

	Стимулятори	
1	Приріст населення, ‰	не менше 3
2	Коефіцієнт народжуваності, ‰	не менше 15
3	Коефіцієнт природного приросту, ‰	не менше 2,8
4	Сальдо міграції, ‰	не менше 1
5	Сумарний коефіцієнт народжуваності, осіб	не менше 2,2
6	Брутто-коефіцієнт відтворення, осіб	не менше 1,1
7	Очікувана тривалість життя при народженні, років	не менше 70
	Дестимулятори	
8	Коефіцієнт смертності, ‰	не більше 8
9	Коефіцієнт дитячої смертності, (на 1000 народжених)	не більше 4
10	Коефіцієнт старіння населення, ‰	не більше 18
11	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, ‰	не більше 60

Рекомендована література:

1. Головні напрямки демографічної політики України // <http://www.niss.gov.ua/book/otch/roz21.htm>
2. Гудзеляк І.І. Географія населення: Навч. посібник. – Львів: Вид-ий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 96–98.
3. Держава взяла курс на підтримку родинних цінностей // http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44281435&cat_id=33355500
4. Концепція демографічного розвитку України на 2005–2015 рр. // www.gdo.kiev.ua/files/db.php?god=2004&st=2719
5. Лібанова І. М., Курило І.О. Соціально-демографічна політика в Україні у контексті принципів програми дій МКНР (1994 р.) / Демографія та соціальна економіка. – 2009. - № 12. – С. 12-27.
6. Стешенко В.С. Сімейна складова демографічної політики в теоретико-методологічному контексті / Демографія та соціальна економіка. – 2010- № 14 – С. 46-55.

7. *Лібанова Е.М., Курило І.О., Аксьонова С. Ю., Слюсар Л.І. та ін.* Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку – / Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Український центр соціальних реформ, Фонд народонаселення ООН.– К.:ТОВ “Основа-Принт”, 2009.
8. *Населення України. Народжуваність в Україні в контексті суспільно-трансформаційних процесів.* – К.: АДЕФ – Україна, 2008.
9. *Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні.* — К.: АДЕФ-Україна, 2008.
10. *Демографія та соціальна економіка. Журнал.* – 2010. – № 13.
11. *Демографічна криза в Україні: причини та наслідки* / Е.М. Лібанова та ін. – К., 2003.
12. *Демографічні втрати України в ХХ столітті* // <http://www.dt.ua/3000/3150/47913/>
13. *Демографічні перспективи України до 2026 року* / В. Стешенко, О. Рудницький та ін. – К., 1999.
14. *Демография и статистика населения: Учебник* // И.И. Елисева, Э.К. Васильева, М.А. Клупт и др.; Под ред. И.И. Елисейвой. – М.: Финансы и статистика, 2006. – С. 497–523.
15. *Звіт України на тему “Україна на шляху до десятої річниці Міжнародної конференції з проблем народонаселення і розвитку”*//<http://www.unfpa.org.ua/ukr/viewpage.php&localeset=ua>
16. *Основні заходи демографічної політики України* // <http://refsmarket.com.ua/viewfree.php?diplomID=10820>
17. *Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку трудових ресурсів потенціалу України* // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0017525-07>
18. *Стешенко В.С.* Демографічна криза в Україні: проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії. – К.: Ін-т економіки, 2001.

Питання для самоконтролю

1. Поняття демографічної безпеки.
2. Показники демографічної безпеки.
3. Методи оцінки демографічної безпеки країни і регіону.

Тема 13. Розв'язування демографічних задач

Мета: опанувати навички розрахунків демографічних коефіцієнтів та знаходження окремих показників за демографічними формулами.

1. На початку 2008 р. населення країни становило 28,25 млн. осіб. За рік населення збільшилося на 50 тис. мешканців. Визначте коефіцієнт відносного приросту населення у 2008 р.
2. У кінці 2009 р. населення міста становило 735 тис. осіб. Знайдіть показник людності міста на 1.01.2009 р., якщо темп зростання складав 99 %.
3. Обчисліть коефіцієнт відносного приросту населення країни, якщо абсолютне скорочення склало 5 тис. осіб і в кінці року людність досягла значення 45 млн. осіб.
4. Розрахуйте темп приросту населення району, якщо відомо, що за рік населення зменшилося на 6 тис. осіб і склало 320 тис. мешканців.
5. Кількість населення регіону 31 грудня 1990 р. становила 4 029 803 особи. У 1990 р. народилося 98 065 осіб, померло 40 681. Визначити середню кількість населення регіону у 1990 р.
6. Кількість населення Великобританії у кінці 1966 р. становила 55 040 тис. осіб. У цьому році народилося 959 тис. дітей, померло 618 тис., сальдо міграції за цей рік становило 50 тис. осіб. Визначити середню кількість населення країни у 1966 р.
7. В одній із областей України загальний коефіцієнт народжуваності збільшився на 0,5‰, а коефіцієнт смертності зменшився на 0,5‰. Визначити, як змінився загальний коефіцієнт природного приросту.
8. Кількість населення міста 1 січня 1995 р. становила 1887 тис. осіб, 1 січня 1996 р. – 1947 тис. осіб. У 1995 р. народилося 32,2 тис. осіб, а померло 14,4 тис. осіб. Визначити коефіцієнт народжуваності та природного приросту у 1995 р.
9. Населення регіону в кінці 1990 р. становило 2 013 тис. осіб, абсолютний приріст за цей рік становив 66 тис. осіб. Коефіцієнт народжуваності становив 16,5‰, природного

- приросту – 8,9%. Розрахувати абсолютну кількість померлих і механічний приріст населення регіону за 1990 р.
10. Населення міста у кінці 1995 р. становило 297 тис. осіб, абсолютний приріст у 1994 р. становив 8 тис. осіб. У розрахунку на 1 000 жителів міста народилося 21,8 особи, померло 7,7 особи. Визначити природний і механічний приріст населення міста у 1994 р.
  11. Людність міста 1 січня 1997 р. становила 399 тис. осіб, 1 січня 1998 р. – 408 тис. осіб. У 1997 р. померло 3 875 осіб. Визначити коефіцієнт загального приросту населення.
  12. Людність міст на початок 1976 р. становила 408 тис. осіб. Абсолютні прирости населення у 1975 р. становили: загальний – 9 тис. осіб, природний – 2 183 особи. Обчислити коефіцієнти природного та механічного приросту населення.
  13. Людність міста в кінці 1999 р. становила 2 013 тис. осіб. Загальний приріст у 1999 р. становив 66 тис. осіб. Зареєстровано (в розрахунку на 1 000 жителів) 11 шлюбів і 5,3 розлучення. Визначити абсолютну кількість шлюбів і розлучень.
  14. Кількість населення регіону 01.01.1992 р. становила 2 800 тис. осіб, а частка жінок у репродуктивному віці – 25,7%. Кількість жінок у віці 15–49 років на початок і кінець 1991 р. становила 717 і 719 тис. осіб. Коефіцієнт плідності – 85%. Визначити кількість народжених у 1991 р.
  15. У районі в 1997 р. померло 2 640 осіб, у тім числі дітей до 1 року – 118 осіб. У цьому ж році народилося 6,9 тис. осіб, що на 0,3 тис. осіб більше, ніж у 1996 р. Обчислити коефіцієнт дитячої смертності.
  16. Кількість чоловічого населення у віці 10–19 років 01.01.1998 становила 24,7 млн. осіб, 01.01.1999 – 24,9 млн. осіб. За рік у цій віковій групі померло 27 280 осіб. Визначити віковий коефіцієнт смертності.
  17. Кількість жіночого населення на 01.01.1996 становила 133,6 млн осіб, на 01.01.1997 – 134,7 млн осіб, у тім числі кількість жінок у віці 15–49 років – відповідно 64,8 і 65,4 млн осіб. За

цей рік народилося 4 386 тис. осіб. Визначити коефіцієнт плідності.

18. Кількість населення району на початок 1990 р. становила 300 тис. осіб. Середньорічний темп росту людності району за 1990–1995 рр. – 101,05. Визначити середньорічну кількість населення за 1990–1995 рр.
19. У країні проживає 3456 тис. міського населення та 3950 тис. сільського населення. Обчислити рівень урбанізації країни.
20. На початку року населення регіону становило 5 млн. осіб, у тім числі 4,1 млн. – міські жителі. За рік населення зросло на 100 тис. осіб виключно за рахунок сільського населення. Визначте на скільки відсотків змінився рівень урбанізації регіону.

ТЕСТИ

1 рівень

1. Демографія – це:

- 1) наука про населення, про економічні, соціально-культурні та етнічні процеси, що відбуваються у суспільстві;
- 2) наука про народи різних країн світу, особливості їх природного відтворення та міграції;
- 3) наука про закономірності відтворення населення у суспільно-історичній обумовленості цього процесу.

2. Науковий напрямок, який формується з 60-х років ХХ ст. у процесі комплексного вивчення населення низкою суспільних і природничих наук – це:

- 1) географія населення
- 2) демографія
- 3) демогеографія
- 4) система знань про суспільство
- 5) система знань про суспільство
- 6) соціологія

3. Що є об'єктом вивчення демографії?

- 1) народи;
- 2) етноси;
- 3) населення;
- 4) суспільство.

4. Що є предметом демографії?

- 1) процес відтворення населення як сукупність трьох форм його руху – природного, механічного і соціального;
- 2) процес природного відтворення населення;
- 3) економічні, соціальні, культурні, етнічні процеси, що відбуваються у суспільстві.

5. Як називається процес переміщення людей у просторі?

- 1) механічний рух;
- 2) природний рух;
- 3) соціальний рух;

6. Як називається сукупність усіх змін соціальних ознак людей?

- 1) механічний рух;
- 2) природний рух;
- 3) соціальний рух;

7. Вкажіть, предметом якої дисципліни є вивчення розвитку поглядів на проблеми населення, становлення демографії як науки?

- 1) описова демографія;
- 2) теоретична демографія;
- 3) демографічна географія;
- 4) демографічна економіка;
- 5) економічна демографія;
- 6) соціальна демографія;

- 3) історія демографії; 7) військова демографія;
4) історична демографія; 8) етнічна демографія.

8. Вкажіть, предметом якої дисципліни є дослідження взаємозв'язків розвитку населення та економіки?

- 1) описова демографія; 5) економічна демографія;
2) теоретична демографія; 6) соціальна демографія;
3) історія демографії; 7) військова демографія;
4) історична демографія; 8) етнічна демографія.

9. Вкажіть, предметом якої дисципліни є дослідження демографічної ситуації у конкретному регіоні?

- 1) описова демографія; 5) економічна демографія;
2) теоретична демографія; 6) соціальна демографія;
3) історія демографії; 7) військова демографія;
4) історична демографія; 8) етнічна демографія.

10. Вкажіть, предметом якої дисципліни є розробка методів статистичного обліку і вимірювання демографічних явищ і процесів, збір і первинне опрацювання матеріалів про відтворення населення?

- 1) описова демографія; 2) теоретична демографія; 3) історія демографії;
4) історична демографія; 5) економічна демографія;
6) соціальна демографія; 7) військова демографія; 8) етнічна демографія;
9) демографічна статистика.

11. Як називається значна зміна у структурі населення чи демографічних тенденціях, що суттєво впливає на демографічний розвиток країни?

- 1) демографічний стан; 3) демографічне явище;
2) демографічний процес; 4) демографічна ситуація;

12. Стан демографічних процесів, складу і розміщення населення на певний час і на певній території – це:

- 1) демографічний стан; 3) демографічний процес;
2) демографічне явище; 4) демографічна ситуація.

13. Як називають різновид демографічної поведінки щодо вступу до шлюбу і формування сім'ї?

- 1) репродуктивна
- 2) санітарна
- 3) матримоніальна
- 4) міграційна

14. Як називають сукупність людей, в котрих в один і той самий період часу відбулася певна демографічна подія?

- 1) популяція
- 2) когорта
- 3) генерація
- 4) демографічна група

15. Як називається метод демографічного аналізу, що ґрунтується на розрахунках демографічних показників для реальної генерації?

- 1) метод поперечного аналізу
- 2) метод поздовжнього аналізу
- 3) метод когорт
- 4) метод потенційної демографії

16. Хто вперше застосував термін “демографія”?

- 1) Дж. Граунт;
- 2) Т. Мальтус;
- 3) А. Сміт;
- 4) Д. Рікардо;
- 5) А. Гийяр.

17. З іменем якого вченого пов'язують зародження демографії як науки?

- 1) Дж. Граунт;
- 2) Т. Мальтус;
- 3) А. Сміт;
- 4) Д. Рікардо;
- 5) А. Гийяр.

18. Вкажіть період виникнення демографії як науки:

- 1) кін. XVIII – поч. XIX ст.
- 2) XIX ст.
- 3) кін. XIX – поч. XX ст.
- 4) XX ст.

19. Назвіть учених, які досліджували взаємозв'язок між економічними факторами та відтворенням населенням.

- 1) Дж. Граунт;
- 2) Т. Мальтус;
- 3) А. Сміт;
- 4) Д. Рікардо;
- 5) А. Гийяр.

20. Назвіть автора книги “Про принципи народонаселення” (1766 р.).

- 1) Дж. Граунт;
- 2) Т. Мальтус;
- 3) А. Сміт;
- 4) Д. Рікардо;
- 5) А. Гийяр.

21. Хто із учених вперше встановив кількісне співвідношення статей при народженні?

- 1) Дж. Граунт;
- 2) Т. Мальтус;
- 3) А. Сміт;
- 4) Д. Рікардо;
- 5) А. Гийяр.

22. Поіменні та регулярно оновлюванні переліки мешканців певної адміністративної одиниці – це:

- 1) результати переписів;
- 2) реєстри;
- 3) списки постійного населення;
- 4) списки наявного населення;

23. Що таке програма перепису?

- 1) це порядок роботи обліковців на переписних ділянках;
- 2) це документ, який затверджує розподіл обов'язків осіб, що залучені до організації перепису;
- 3) це запитання, які сформульовані у переписних листах.

24. У якій країні у 1750 р. було проведено перший перепис населення?

- 1) США;
- 2) Бельгія;
- 3) Франція;
- 4) Велика Британія;
- 5) Швейцарія;
- 6) Швеція;

25. Яку частину населення (%) охоплюють мікропереписи?

- 1) 10–20;
- 2) 20–30;
- 3) 1–3;
- 4) 1–10;
- 5) 50;
- 6) 25.

26. Як називаються такі обстеження населення, результати яких дозволяють встановити інтенсивність і динаміку демографічних подій у минулому?

- 1) реєстри;
- 2) поточний облік;
- 3) ретроспективний облік;
- 4) аналітичні обстеження;
- 5) соціально-демографічні обстеження;
- 6) дослідження демографічної ситуації.

27. У чому полягає суть поточного обліку населення?

- 1) у збиранні відомостей про випадки укладання і розірвання шлюбів та міграції;
- 2) у збиранні відомостей про випадки народження, смерті і міграції;
- 3) у збиранні відомостей про випадки народження, смерті, укладання шлюбів та міграції;
- 4) у збиранні відомостей про випадки смерті, народження, міграції, укладання і розірвання шлюбів;

28. Коли було проведено Перший всеукраїнський перепис населення?

1) 1.01.2000; 2) 1.01.2001; 3) 5.12.2000; 4) 5.12.2001; 5) 1.12.2001.

29. У якому році було проведено останній перепис населення України?

1) 2000; 2) 2001; 3) 2002; 4) 2003; 5) 2004.

30. В який період в Україні була найбільша кількість населення?

1) 1985-1989; 2) 1992-1994; 3) 1997-2000; 4) 2001-2003; 5) 1975-1979.

31. Як називається метод демографічного аналізу, що ґрунтується на розрахунках демографічних показників для реальної генерації?

- 1) метод поперечного аналізу;
- 2) метод поздовжнього аналізу;
- 3) метод когорт.

32. Що дозволяє оцінити ймовірність настання демографічної події певного роду в сукупності людей певного віку?

1) демографічна таблиця; 2) демографічна сітка; 3) демографічний коефіцієнт; 4) гістограма; 5) віково-статеві піраміда.

33. Які значення відображають на горизонтальній осі демографічної сітки?

1) вік; 2) час; 3) тривалість життя; 4) тривалість стану.

34. Які значення відкладають на вертикальній осі демографічної сітки?

1) вік; 2) час; 3) тривалість життя; 4) тривалість стану.

35. Про що свідчить широка основа віково-статеві піраміди?

- 1) рівень народжуваності високий;
- 2) рівень народжуваності низький;
- 3) рівень смертності високий в усіх вікових групах;
- 4) рівень смертності низький в усіх вікових групах;
- 5) існує значна диспропорція статей в усіх вікових групах;
- 6) існує рівновага статей в усіх вікових групах.

36. Про що свідчить вузька основа віково-статеві піраміди?

- 1) рівень народжуваності високий;
  - 2) рівень народжуваності низький;
  - 3) рівень смертності високий в усіх вікових групах;
  - 4) рівень смертності низький в усіх вікових групах;
  - 5) існує значна диспропорція статей в усіх вікових групах;
  - 6) існує рівновага статей в усіх вікових групах.
37. Прямий кут при основі віково-статевої піраміди свідчить, що:
- 1) рівень народжуваності високий;
  - 2) рівень народжуваності низький;
  - 3) рівень смертності високий в усіх вікових групах;
  - 4) рівень смертності низький в усіх вікових групах;
  - 5) існує значна диспропорція статей в усіх вікових групах;
  - 6) існує рівновага статей в усіх вікових групах.
38. Гострий кут при основі віково-статевої піраміди свідчить, що:
- 1) рівень народжуваності високий;
  - 2) рівень народжуваності низький;
  - 3) рівень смертності високий в усіх вікових групах;
  - 4) рівень смертності низький в усіх вікових групах;
  - 5) існує значна диспропорція статей в усіх вікових групах;
  - 6) існує рівновага статей в усіх вікових групах.
39. Яка кількість населення України (млн. осіб) на 1.01.2013 р.?
40. Що таке депопуляція населення?
- 1) зростання населення;
  - 2) зменшення населення;
  - 3) вимирання населення;
  - 4) еміграція населення;
  - 5) збідніння населення.
41. Депопуляція населення спричинена:
- 1) Переважанням смертності над народжуваністю та позитивним сальдо міграції;
  - 2) Переважанням смертності над народжуваністю;
  - 3) Переважанням виїзду населення над в'їздом;
  - 4) Переважанням народжуваності над смертністю та негативним сальдо міграції;

- 5) Зниженням народжуваності та зростанням еміграції населення.
42. Вкажіть частку дівчаток при народженні.
1) 0,49; 2) 0,51; 3) 0,42; 4) 0,58.
43. Який коефіцієнт показує середню кількість утриманців, що припадає на 1000 осіб дорослого населення (покоління батьків)?
1) коефіцієнт урбанізації; 2) коефіцієнт фемінізації;
3) коефіцієнт маскулінізації; 4) коефіцієнт демографічного навантаження;
5) коефіцієнт демографічного старіння.
44. Який коефіцієнт показує середню кількість жінок, що припадає на 1000 чоловіків?
1) коефіцієнт урбанізації; 2) коефіцієнт фемінізації;
3) коефіцієнт маскулінізації; 4) коефіцієнт демографічного навантаження;
5) коефіцієнт демографічного старіння.
45. Який коефіцієнт показує середню кількість чоловіків, що припадає на 1000 жінок?
1) коефіцієнт урбанізації; 2) коефіцієнт фемінізації;
3) коефіцієнт маскулінізації; 4) коефіцієнт демографічного навантаження;
5) коефіцієнт демографічного старіння.
46. Коефіцієнт довголіття показує:
1) середній вік пенсійного населення;
2) тривалість життя людей пенсійного віку;
3) частку населення, старше 80 років у сукупності населення старше 60 років;
4) частку населення, старше 100 років у сукупності населення старше 65 років.
47. За допомогою якого графічного методу відображають віковий склад населення?
1) піраміда; 2) гістограма; 3) графік; 4) картосхема.

48. Як називається процес зростання частки осіб похилого віку у структурі населення?

- 1) депопуляція;
- 2) старіння населення;
- 3) стагнація населення;
- 4) маскулінізація.

49. Які фактори сприяють демографічному старінню?

- 1) зростання смертності;
- 2) зниження смертності;
- 3) зростання народжуваності;
- 4) зниження народжуваності;
- 5) зростання середньої тривалості життя;
- 6) зниження середньої тривалості життя.

50. Які наслідки демографічного старіння?

- 1) Змінюються показники відтворення населення;
- 2) Знижується демографічне навантаження;
- 3) Зростає демографічне навантаження;
- 4) Виникає необхідність зміни соціальної політики;
- 5) Знижується смертність;
- 6) Зростає народжуваність.

51. Який критерій демографічного постаріння (за підходами ООН)?

- 1) частка осіб, старше 65 р. більше 7%;
- 2) частка осіб, старше 65 р. більше 5%;
- 3) частка осіб, старше 65 р. менше 7%;
- 4) частка осіб, старше 65 р. менше 5%.

52. Якщо частка осіб похилого віку (понад 65 р.) у всьому населенні менша 4 %, то населення вважають:

- 1) молодим;
- 2) старим;
- 3) на порозі старості.

53. Якщо частка осіб похилого віку (понад 65 р.) у всьому населенні менша 4 %, то населення вважають:

- 1) молодим;
- 2) старим;
- 3) на порозі старості.

54. Який показник відображає середню кількість прожитих років сучасниками даного періоду?

- 1) середній вік населення;
- 2) повіковий коефіцієнт смертності;
- 3) загальний коефіцієнт смертності;
- 4) середня очікувана тривалість життя;
- 5) міра ймовірності смерті.

55. Вкажіть, за рахунок яких процесів формується показник кількості населення певної території?

- 1) народжуваність; 2) смертність; 3) механічний рух;
- 4) шлюбність; 5) розлучуваність; 6) соціальний рух.

56. Як називається явище, коли близькі по часу народження покоління різко відрізняються між собою за кількістю населення?

- 1) демографічні хвилі; 3) депопуляція;
- 2) демографічне старіння; 4) пересування когорт.

57. Серед дитячого населення (до 15 років) у світі:

- 1) переважає чоловіче населення;
- 2) переважає жіноче населення;
- 3) є майже рівне співвідношення чоловіків і жінок;
- 4) сталого співвідношення статей не виявлено.

58. Серед дорослого населення (15–49 років) у світі:

- 1) переважає чоловіче населення;
- 2) переважає жіноче населення;
- 3) є майже рівне співвідношення чоловіків і жінок;
- 4) сталого співвідношення статей не виявлено.

59. Серед осіб похилого віку (50 р. і старше) у світі:

- 1) переважає чоловіче населення;
- 2) переважає жіноче населення;
- 3) є майже рівне співвідношення чоловіків і жінок;
- 4) сталого співвідношення статей не виявлено.

60. Яка країна Європи найбільша за кількістю населення?

- 1) Німеччина; 2) Франція; 3) Польща; 4) Італія;
- 5) Велика Британія; 6) Україна.

61. Яка країна Африки найбільша за кількістю населення?

- 1) Єгипет; 2) Ефіопія; 3) Нігерія; 4) Нігер; 5) ПАР; 6) Судан.

62. Назвіть європейські країни, які більші за людністю від України.

- 1) Росія, Польща, Італія;

- 2) Іспанія, Велика Британія, Угорщина;
- 3) Франція, Іспанія, Італія;
- 4) Франція, Італія, Греція.

63. Як називається демографічна політика, спрямована на зниження рівня народжуваності?

64. Як називається демографічна політика, спрямована на збереження існуючого рівня або зростання рівня народжуваності?

- 1) пронаталістична; 2) антигоністична; 3) антинаталістична.

65. Готовність до певного результату репродуктивної поведінки:

- 1) репродуктивні мотиви; 2) репродуктивні установки;
- 3) репродуктивні потреби; 4) репродуктивні інтереси.

66. Готовність до певного результату репродуктивної поведінки:

- 1) репродуктивні мотиви; 3) репродуктивні установки;
- 2) репродуктивні потреби; 4) репродуктивні інтереси.

67. Який показник відображає уявлення респондентів щодо найкращої кількості дітей у сім'ї взагалі?

- 1) середня очікувана (планована) кількість дітей;
- 2) середня ідеальна кількість дітей;
- 3) середня бажана кількість дітей.

68. Який показник відображає індивідуальну потребу респондентів в дітях?

- 1) середня очікувана (планована) кількість дітей;
- 2) середня ідеальна кількість дітей;
- 3) середня бажана кількість дітей.

69. Який показник відображає реальні репродуктивні наміри людей?

- 1) середня очікувана (планована) кількість дітей;
- 2) середня ідеальна кількість дітей;
- 3) середня бажана кількість дітей.

70. Який показник відображає середню кількість дівчат, народжених однією жінкою за весь репродуктивний період, і які дожили до того віку, в якому була жінка під час народження кожної з цих дівчат?

- 1) нетто-коефіцієнт відтворення;
- 2) бруто-коефіцієнт відтворення;
- 3) сумарний коефіцієнт народжуваності;
- 4) коефіцієнт фертильності;
- 5) спеціальний коефіцієнт народжуваності.

71. Середня кількість дітей, народжених однією жінкою за репродуктивний період – це:

- 1) загальний коефіцієнт народжуваності;
- 2) коефіцієнт фертильності;
- 3) сумарний коефіцієнт народжуваності;
- 4) спеціальний коефіцієнт народжуваності.

72. Скільки хлопчиків у середньому народжується на кожних 100 дівчаток у великих сукупностях населення?

- 1) 104–106;   2) 100–104;   3) 95–100;   4) 98–102.

73. Як змінюється рівень народжуваності у розвинених країнах?

- 1) зменшується; 2) збільшується; 3) незмінний; 4) коливається циклічно.

74. Як змінюється рівень народжуваності у країнах, що розвиваються?

- 1) зменшується; 2) збільшується; 3) незмінний; 4) коливається циклічно.

75. Вкажіть область України, де найвищий рівень народжуваності.

- 1) Чернігівська; 2) Вінницька; 3) Рівненська; 4) Львівська;
- 5) Миколаївська.

76. Який із перелічених чинників найбільше впливає на рівень смертності населення?

- 1) якість медичного обслуговування;
- 2) спосіб життя людей;
- 3) генетичні (спадкові) особливості здоров'я людей;

4) стан природного довкілля.

77. Інфекційні захворювання, голод та війни є головними чинниками:

- 1) екзогенної смертності;   2) ендогенної смертності.

78. Чи можна за показником загального коефіцієнта смертності оцінювати рівень соціально-економічного розвитку суспільства?

- 1) так; 2) ні; 3) можна, але беручи до уваги загальну кількість населення.

79. На основі якого показника оцінюють рівень соціально-економічного розвитку країни?

- 1) загальний коефіцієнт смертності;
2) загальний коефіцієнт дитячої смертності;
3) абсолютний показник смертності;
4) нетто-коефіцієнт відтворення.

80. На основі якого показника оцінюють рівень соціально-економічного розвитку країни?

- 1) загальний коефіцієнт смертності;
2) загальний коефіцієнт дитячої смертності;
3) абсолютний показник смертності;
4) нетто-коефіцієнт відтворення.

81. Який показник відображає вік, в якому в середньому будуть помирати люди, що народилися в даному році, якщо протягом їх наступного життя рівень смертності у всіх вікових групах залишиться таким, яким був на рік їх народження?

- 1) середній вік населення; 2) повіковий коефіцієнт смертності;
3) загальний коефіцієнт смертності; 4) середня очікувана тривалість життя; 5) міра ймовірності смерті.

82. Кількість померлих дітей у віці до 1 року в розрахунку на 1000 народжених – це:

- 1) сумарний коефіцієнт смертності;
2) загальний коефіцієнт смертності;

- 3) коефіцієнт дитячої смертності;
- 4) індекс життєвості.

83. Загальний коефіцієнт дитячої смертності показує:

- 1) кількість померлих дітей у віці до 5 років;
- 2) кількість померлих дітей у віці до 1 року в розрахунку на 1000 осіб населення;
- 3) кількість померлих дітей у віці до 1 року;
- 4) кількість померлих дітей у віці до 1 року в розрахунку на 1000 народжених;
- 5) кількість померлих дітей у віці до 3 років в розрахунку на 1000 осіб населення.

84. Що впливає на величину життєвого потенціалу населення?

- 1) кількість населення;
- 2) етнічний склад населення;
- 3) сальдо міграції;
- 4) віковий склад населення;
- 5) середня тривалість життя;
- 6) якість населення.

85. Де вища середня тривалість життя людей?

- 1) в розвинених країнах;
- 2) в країнах, що розвиваються;
- 3) в посткомуністичних країнах.
- 4) в нових індустріальних країнах.

86. Як змінюється середня тривалість життя людей у світі?

- 1) зменшується;
- 2) зростає;
- 3) не змінюється;
- 4) коливається

87. Жителі якої країни мають найвищу середню тривалість життя?

- 1) Швеція;
- 2) Японія;
- 3) Китай;
- 4) США;
- 5) Норвегія;
- 6) Канада.

88. Назвіть дві основні форми шлюбу і сім'ї, виділені за кількістю шлюбних партнерів?

- 1) нуклеарна;
- 2) моногамія;
- 3) полігамія;
- 4) полігінія;
- 5) поліандрія.

89. Назвіть форми полігамних шлюбів?

- 1) нуклеарна;
- 2) моногамія;
- 3) полігамія;
- 4) полігінія;
- 5) поліандрія.

- 2) моногамія;   4) полігінія;

90. Система співвідношень кількостей різних груп шлюбоздатного населення – це:

- 1) шлюбний стан; 2) шлюбна структура; 3) шлюбний ринок.

91. Як називають сім'ю, складену особами одного чи двох поколінь?

- 1) складна; 2) проста; 3) нуклеарна; 4) повна; 5) неповна.

92. Як називають сім'ю, складену особами трьох і більше поколінь?

- 1) складна; 2) проста; 3) нуклеарна; 4) повна; 5) неповна.

93. Для яких історичних типів відтворення характерна висока народжуваність, висока смертність, низька тривалість життя населення?

- 1) простий;   3) сучасний;   5) традиційний;
2) архетип;   4) розширений;   6) звужений.

94. Для якого історичного типу відтворення характерна низька народжуваність, низька смертність, висока тривалість життя населення?

- 1) простий;   3) сучасний;   5) традиційний;
2) архетип;   4) розширений;   6) звужений.

95. Як називається перша фаза демографічного переходу?

- 1) переворот народжуваності;   3) стабілізація;
2) депопуляція;   4) переворот смертності.

96. Як називається друга фаза демографічного переходу?

- 1) переворот народжуваності;   3) стабілізація;
2) депопуляція;   4) переворот смертності.

97. Як називається третя фаза демографічного переходу?

- 1) переворот народжуваності;   3) стабілізація;
2) депопуляція;   4) переворот смертності.

98. Як називається четверта фаза демографічного переходу?
- 1) переверот народжуваності;
  - 2) депопуляція;
  - 3) стабілізація;
  - 4) переверот смертності.
99. Які показники відображають кількісну міру відтворення населення?
- 1) коефіцієнт народжуваності;
  - 2) нетто-коефіцієнт відтворення;
  - 3) коефіцієнт природного приросту;
  - 4) бруто-коефіцієнт відтворення;
  - 5) коефіцієнт смертності.
100. Які типи відтворення населення виділяють на основі нетто-коефіцієнта відтворення населення?
- 1) простий;
  - 2) архетип;
  - 3) сучасний;
  - 4) розширений;
  - 5) традиційний;
  - 6) звужений.
101. Якщо нетто-коефіцієнт відтворення населення менший за 1, то який тип відтворення називають:
- 1) простий;
  - 2) архетип;
  - 3) сучасний;
  - 4) розширений;
  - 5) традиційний;
  - 6) звужений.
102. Вкажіть тип відтворення населення, якщо нетто коефіцієнт менше одиниці:
- 1) простий;
  - 2) архетип;
  - 3) сучасний;
  - 4) розширений;
  - 5) традиційний;
  - 6) звужений.
103. Якщо нетто-коефіцієнт відтворення населення більше одиниці, то тип відтворення:
- 1) простий;
  - 2) архетип;
  - 3) сучасний;
  - 4) розширений;
  - 5) традиційний;
  - 6) звужений.
104. При якому значенні сумарного коефіцієнту народжуваності забезпечується просте відтворення населення?
- 1) 2,1;
  - 2) 1,0;
  - 3) 2,0;
  - 4) 3,1;
  - 5) 2,2.

105. Вкажіть категорію, що відображає найбільш важливі якісні риси відтворення населення у більш-менш подібних історичних і соціально-економічних умовах?

- 1) тип відтворення;
- 2) демографічний перехід;
- 3) демографічна ситуація;
- 4) демографічний розвиток.

106. Зміна одного типу народжуваності іншим, зміна одного типу смертності іншим – це:

- 1) депопуляція;
- 2) дестабілізація;
- 3) демографічний процес;
- 4) демографічний перехід;
- 5) демографічна ситуація.

107. Які типи відтворення населення виділяють на основі історичного підходу?

- 1) простий;
- 2) архетип;
- 3) сучасний;
- 4) розширений;
- 5) традиційний;
- 6) звужений.

108. Як називається явище, коли близькі по часу народження покоління різко відрізняються між собою за кількістю населення?

- 1) демографічні хвилі;
- 2) демографічне старіння;
- 3) депопуляція;
- 4) пересування когорт.

109. Як називаються щоденні поїздки людей до місця праці чи навчання?

- 1) сезонна міграція;
- 2) постійна міграція;
- 3) маятникова міграція;
- 4) тимчасова міграція.

110. До якого виду міграції відносять переміщення людей у просторі зі зміною постійного місця проживання?

- 1) сезонна міграція;
- 2) постійна міграція;
- 3) маятникова міграція;
- 4) тимчасова міграція.

111. Різниця між кількістю іммігрантів та емігрантів певної території:

- 1) міграційна когорта;
- 2) міграційний потік;
- 3) валова міграція;
- 4) сальдо міграції.

112. Досягнення мігрантами рівня добробуту старожиливі – це:

- 1) адаптація; 2) приживаність; 3) облаштування.

113. Пристосування переселенців до умов та способу життя у місцях вселення – це:

- 1) адаптація; 2) приживаність; 3) облаштування.

114. Різниця між кількістю іммігрантів та емігрантів певної території:

- 1) міграційна когорта; 3) валова міграція;
2) міграційний потік; 4) сальдо міграції.

115. Сукупність емігрантів та іммігрантів певної території – це:

- 1) міграційна когорта; 3) валова міграція;
2) міграційний потік; 4) сальдо міграції.

116. Сукупність мігрантів певної території, об'єднані спільним періодом міграції – це:

- 1) міграційна когорта; 3) валова міграція;
2) міграційний потік; 4) сальдо міграції.

117. Трудові мігранти, які тимчасово працюють і проживають в іншій країні – це:

- 1) гастарбайтери; 2) біженці; 3) маятникові мігранти;
4) фрондильєри; 5) репатріанти.

118. Вкажіть головну ознаку воєнних і повоєнних (1943 – 1950 рр.) міграцій населення України:

- 1) маятникова; 2) примусова; 3) трудова;
4) добровільна; 5) сезонна.

119. Сукупність мігрантів, об'єднаних спільним районом вибуття та прибуття протягом певного календарного періоду – це:

- 1) міграційний потік; 3) валова міграція;
2) міграційна когорта; 4) сальдо міграції.

120. Сукупність мігрантів певної території, об'єднані спільним періодом міграції – це:

- 1) міграційний потік;
- 2) міграційна когорта;
- 3) валова міграція;
- 4) сальдо міграції.

121. Сума прибуттів і вибуттів населення певної території за певний період часу – це:

- 1) міграційний потік;
- 2) міграційна когорта;
- 3) валова міграція;
- 4) сальдо міграції.

122. Різниця між кількістю прибуттів і вибуттів –це:

- 1) сальдо міграції;
- 2) загальний коефіцієнт рухливості;
- 3) відносне сальдо міграції;
- 4) валова міграція.

123. Різниця між кількістю прибуттів і вибуттів, розрахована на 1000 осіб середньорічного населення території – це:

- 1) сальдо міграції;
- 2) загальний коефіцієнт рухливості;
- 3) відносне сальдо міграції;
- 4) валова міграція.

124. Середня кількість мігрантів певної території, що припадає на 1000 осіб середньої кількості населення – це:

- 1) сальдо міграції;
- 2) загальний коефіцієнт рухливості;
- 3) відносне сальдо міграції;
- 4) валова міграція.

125. Виберіть невірне твердження:

- 1) Просторові переміщення людей завжди зумовлені зміною соціального статусу;
- 2) Міграція та соціальна мобільність – непов'язані процеси;
- 3) Шлюбний стан впливає на міграційну рухливість окремих категорій населення;
- 4) Вікова і статева структура населення певної території залежить від демографічних ознак мігрантів.

2 рівень

1. Які науки входять до системи знань про населення? Вкажіть їх предметну сферу.
2. Які науки входять до системи демографічних наук? Вкажіть їх предметну сферу.
3. Що є об'єктом і предметом демографії?
4. Опишіть етапи становлення демографії як науки.
5. Охарактеризуйте процес розвитку демографії в Україні.
6. Розкрийте сутність головних принципів проведення переписів населення.
7. Опишіть усі відомі вам способи отримання демографічної інформації, за винятком переписів населення.
8. Показник кількості населення. Способи оцінки динаміки кількості населення.
9. Які чинники впливають на формування статевої структури населення?
10. Назвіть способи групування населення за віком. Коефіцієнт демографічного здоров'я.
11. Поняття демографічне старіння. Критерії демографічного постаріння.
12. Які чинники зумовлювали смертність населення на різних етапах демографічного розвитку? Чому відбувалася перебудова причин смерті?
13. Які чинники визначають рівень смертності населення на сучасному етапі?
14. Якими демографічними показниками описують смертність населення?
15. Середня тривалість життя як демографічна категорія.
16. Плідність як один із чинників народжуваності. Способи вимірювання плідності населення.
17. Репродуктивна поведінка, установки, мотиви.
18. Зовнішні індикатори репродуктивних установок.
19. Якими демографічними показниками описують народжуваність?
20. Охарактеризуйте тенденції народжуваності в Україні.
21. Головні ознаки трьох історичних типів відтворення населення.

22. Опишіть послідовність змін демографічних процесів у демографічному переході.
23. Які чинники обумовлюють демографічний перехід до сучасного типу відтворення населення?
24. Якими показниками описують режим відтворення населення?
25. Розкрийте сутність понять шлюбність, шлюбний стан, шлюбний ринок. Які фактори впливають на формування шлюбного ринку?
26. Розлучуваність. Як впливають соціально-економічні і демографічні фактори на розлучуваність?
27. Поняття сім'ї. Типологія сімей.
28. Як міграції впливають на кількість, структуру та природне відтворення населення?
29. Які види міграції населення виділяють за різними ознаками?
30. Опишіть історію міграцій населення України.
31. Регіональні відмінності демографічної ситуації в Україні.
32. Поняття демографічної політики, її завдання та засоби здійснення.
33. Поняття демографічної безпеки. Індикатори демографічної безпеки.

Навчально-методичне видання

Ірина Іванівна Гудзеляк

Основи демографії:
навчально-методичний посібник
для самостійної роботи студентів
напряму підготовки 6.040104 – географія,
спеціальності 7.070502 – економічна і соціальна географія

Підписано до друку .2013. Формат 60x84 /16.
Умовн. друк. арк. . Зам.
Наклад 100 прим.

Малий видавничий центр
Лабораторія тематичного картографування
географічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
Україна, 79000, Львів, вул. П. Дорошенка, 41.